

10 Hundraåring
i nytt ljus

12 Konservering av taket
i Karl XI:s galleri

36 I Santo Stefano di Sessanio
väcks minnen till liv

12

Kulturvärden utges av Statens fastighetsverk med fyra nummer om året

Postadress Box 2263, 103 16 Stockholm

Gatuadress Järntorget 84

Telefon 08-696 70 00

Telefax 08-696 70 01

E-post kulturvarlden@sfv.se

www.sfv.se

ISSN 1104-845X

Ansvarig utgivare och redaktör

Hans Landberg

Artikelförfattarna svarar för artiklarnas innehåll. Endast artiklar signerade svf samt s. 3 uttrycker myndighetens åsikt.

Medverkande i detta nummer

Ewa Björdell, Micael Ekberg, Kristin Fyrand, Linda Hinners, Bo Jonsson, Eva Jämerot, Samuel Karlsson, Hans Landberg, Mats Carlsson Lénart, Lena Siewert, Monica Strandell, Elisabet Lorenz-Werner.

Foto/Illustrationer

Ewa Björdell 12, 14, 15, 16, 17, 20b, 21; Anders Bodin 43b; Nina Broberg 2, 3, 13; Anna Eriksson 42a; Åke Eriksson 22; Europa Nostra Archives 35b, c, d; HGK 20a; Linda Hinners 18, 19; Samuel Karlsson 23, 24, 25, 26, 27a; Stevan Kordic 32; Kreativljus 10, 11; Åke E:son Lindman 5, 6b, 8, 9, 28, 30, 33, 35a, 44; Mats Carlsson Lénart 6a; Lena Löfgren-Uppsäll 42b; Oktod 7; Monica Strandell 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41; Elisabet Lorenz-Werner 29, 31.

Omslag

Plafondmålningarna i taket på Karl XI:s galleri görs försiktigt rent med pensel. Foto: Ewa Björdell.

Produktion Statens fastighetsverk

Layout och typografi Marie Glase

Tryckeri Trydells, Laholm

Prenumeration Se sista sidan!

www.kulturvarlden.se

Utges av Statens fastighetsverk

Europa Nostra – Vårt Europa – arbetar sedan 1963 med att sprida kunskap om vårt gemensamma europeiska kulturarv. Genom bland annat den årliga tävlingen om Europa Nostra Awards vill man skapa uppmärksamhet kring speciellt lyckade restaureringar och framstående bevarandeinsatser runt om i Europa. De projekt som uppmärksammats genom åren har spänt över hela skalan från enkla kojor till katedraler och från antiken till modernismen. Från och med i år finns Europa Nostra Sverige som paraplyorganisation för Europa Nostras svenska medlemmar, och i det här numret av Kulturvärden berättar ordföranden Catherine Paues von Arnold om arbetet både lokalt och internationellt.

Även om vårt europeiska arv är gemensamt finns det stora skillnader i hur man ser på restaurering och bevarande i olika länder. Vid den nyligen avslutade restaureringen av Karl XI:s galleri på Kungliga slottet i Stockholm har man gått mycket varsamt tillväga. Målning och förgyllning har rengjorts, men man har varit mycket försiktig med att förbättra och retuschera. Parkettgolvet har lagats och förstärkts helt osynligt från undersidan så att spåren av 300 års slitage fortfarande syns. Då galleriets förebild, Spegelgalleriet i Versailles, nyligen restaurerades revs parketten ut och ersattes med nyttilverkad. Takets dekorationer bättrades och nyförgylldes så att det färdiga resultatet såg ut precis som då galleriet var nytt. Med vår svenska syn på restaurering skulle vi nog säga att man suddade ut 300 års historia med den restaureringen. Tre artiklar i det här numret av Kulturvärden handlar om Karl XI:s galleri och hur vi ser på restaureringsfrågor i Sverige och på Statens fastighetsverk.

3 LEDARE Kulturutredningen och nationella kulturarvet

4 Godnatt – fästningsfyren på Karlskrona redd

10 Hundraåring i nytt ljus

12 Konservering av taket i Karl XI:s galleri

17 ”De fransöske hantverkarna på Stockholms slott”

22 Under kungligheternas fötter

28 En oas för koncentrerad forskning

32 Europas kulturarv

36 I Santo Stefano di Sessanio väcks minnen till liv

42 Notiser

44 Kasper Salinpriset till House of Sweden – Uthyes!

28

36

www.kulturvarlden.se

Kulturutredningen och nationella kulturarvet

Kulturutredningen har ett omfattande uppdrag. Utredningen ska se över kulturpolitiken, dess inriktning och arbetsformer. Däri ingår bland annat att överväga behovet av förändringar i de nationella målen för kulturpolitiken, möjligheten att tydliggöra statens långsiktiga uppgifter och åtaganden inom kulturområdet samt prioriteringar av statens insatser. Därutöver ska också den statliga förvaltningsorganisationen på kulturområdet behandlas.

Direktiven går inte närmare in på behovet av specifika förändringar på kulturmiljöområdet. Några utgångspunkter ges dock. I fråga om kulturarvet anges att det ska vara en angelägenhet och rättighet för alla. Staten bör enligt direktiven bland annat främja strävanden till bildning, vård och förmedling av kulturarvet över generationsgränserna. Uppgiften att förändra myndighetsstrukturen till färre myndigheter torde nog gälla även kulturmiljöområdet.

De nu gällande övergripande målen för kulturmiljöarbetet slogs fast av riksdagen för närmare tio år sedan. De är:

- Ett försvarat och bevarat kulturarv
- Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen till ett hållbart samhälle
- Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön
- Nationell och internationell solidaritet och respekt för olika grupperas kulturarv.

När det gäller den första punkten anges i propositionen att verksamheten i god tid ska uppmärksamma och påtala hoten mot kulturmiljön. Det kräver bland annat att kulturmiljöverksamheten systematiskt följer och analyserar samhällsutvecklingen och dess inverkan på kulturarvet.

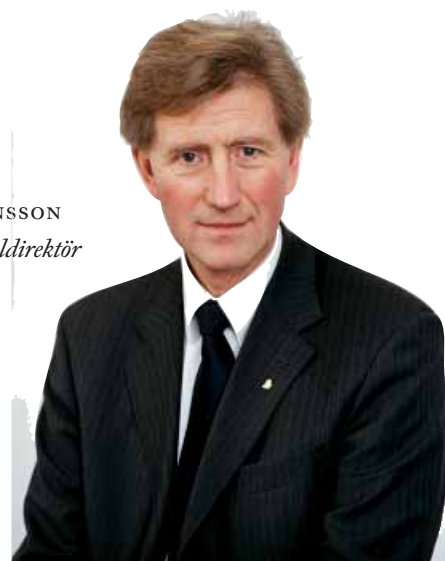
De övergripande målen för kulturmiljöarbetet är i hög grad gällande för det nationella kulturarvet. Statens fastighetsverk (sfv) förvaltar. sfv arbetar systematiskt när det gäller att nå målen. sfv uppmärksammar också regeringen återkommande på

förhållanden som har betydelse för inte minst bevarandet av de kulturvärden sfv har att förvalta. sfv är också mån om att regeringen ska få så bra beslutsunderlag som möjligt inför beslut om att tillföra det nationella kulturarvet nya objekt som sfv förutsätts förvalta.

En viktig fråga i sammanhanget är naturligtvis hur finansieringen av bevarandet ska ske. När det gäller det nationella kulturarvet som inrymmer statliga museer och teatrar är naturligtvis frågan om hyressättning av helt avgörande betydelse. I fråga om Kungliga slott och befästningar med flera fastigheter där kostnaderna inte kan täckas via hyror sker numera finansiering av underskott via anslag. I båda fallen är det naturligtvis av största betydelse att det finns en långsiktighet som ger möjligheter att på ett effektivt sätt bevara de klenoder som ingår i det nationella kulturarvet.

Med sin centrala position för det så betydelsefulla nationella kulturarvet väntar sfv naturligtvis med spänning på resultatet av kulturutredningen. Vad kommer den att innebära för möjligheterna att förvalta det nationella kulturarvet till gagn för nuvarande och kommande generationer?

BO JONSSON
Generaldirektör

Godnatt

– fästningsfyren på Karlskrona redd

MATS CARLSSON LÉNART, *Frilansjournalist*

Femhörniga fästningstornet Godnatt blev aldrig det starka vaktorn för Sveriges flottans huvudstation som det från början var tänkt att vara. I stället var Godnatt i 40 år kring förra sekelskiftet en bemannad fyrplats, en av de mest särpräglade boendemiljöer en svensk familj kunde ha för 100 år sedan. För fyrvaktarbarnen fanns utomhus endast en liten brygga och en smal klippkant att leka på. Det var ett ensligt liv, trots att fyren bara ligger ett par distansminuter från Karlskronas centrum.

MITTEN AV 1800-talet inleddes arbetet med att förstärka skyddet av flottans huvudstation i Karlskrona. Inloppet till Karlskrona, det så kallade Kungsdjupet mellan de stora öarna Aspö och Tjurkö, var sedan århundraden bevakat av Drottningkärs kastell i väster och senare även av Kungsholmsfort i öster.

Men för 150 år sedan, i samband med Krimkriget, hade ångan plötsligt gjort sitt intåg i de europeiska örlogsflottorna och det ansågs att de gamla befästningarna vid Kungsdjupet inte längre skulle kunna stå emot ett stort anfall. Därför planerades en ny inre befästningslinje i skärgården mellan de stora öarna och själva staden. Dessa nya fästningar började byggas i slutet av 1850-talet och det första tornet som byggdes var det på skäret Godnatt. Men redan när Godnatts fästningstorn stod färdigt 1862 var det omodernt – 1850- och 60-talen var decennier då det hände

mycket inte bara på fartygsområdet utan även vad gällde vapen – kanoner med räfflad ammunition hade introducerats. Stor osäkerhet rådde bland svenska fortifikationsofficerare hur den nya tekniken skulle bemötas. Kanske skulle torn som Godnatt vara alltför sårbara. Det var inte längre självklart att en fästning och dess kanoner hade ett övertag över krigsfartyg.

De övriga sex planerade tornen i befästningslinjen byggdes aldrig. Inte heller Godnatt användes egentligen som fästning i någon större omfattning utan kom så småningom att bli en fyrplats.

FRÅN FYRSKEPP TILL FÄSTNINGSFYR

För att öka sjösäkerheten lades år 1870 ett fyrskepp ut vid grundet Jerskullen, nordost om Aspö, det vill säga vid farleden mellan Karlskrona och havet.

Men Jerskullens historia som fyrskeppstation skulle bli endast nio år, kortare än

någon annan av de totalt 24 fyrskeppsstationer som funnits i Sverige. För redan 1879 ersattes Jerskullen med en fyr på Godnatt som låg några distansminuter längre in mot Karlskrona.

Och det var två av besättningsmännen på Jerskullens fyrskepp som blev de första fyrvaktarna på Godnatt. Den 24 september 1879 utnämndes Johan Ulric Nyman (född 1836) till fyrmästare och Nils Svensson (född 1843) till fyrvaktare. Nyman var född i Karlskrona, oäkta son till stadens rådman och hade varit daglönare på varvet innan han 1870 anställdes av Lotsstyrelsen. Hans hustru Lovisa Christoffersson var också född i Karlskrona. Paret Nyman hade söner Johan Edvard och Viktor Emanuel, men de var redan i sina övre tonår när pappa fick tjänst på Godnatt och bodde förmodligen inte i någon större utsträckning på fyren.

Fyrvaktare Nils Svensson var son till en bonde och båtkarl i Kuggeboda utanför Ronneby. Med ut till tjänstebostaden på Godnatt flyttade hans tio år äldre hustru Anna och deras två barn Bertha och Carl. Godnatt låg endast två kilometer bort från deras gamla hem på Björkholmen i Karlskrona men kontrasten var enorm – de bytte stadens liv och larm mot isoleringen med vågornas brus i bakgrunden inne i det massiva tornet på redden.

Själva fyren på Godnatt inrättades i ett speciellt litet torn byggt på det så kallade fredstak som krönte fästningstornet.

I SKOTTGLUGGEN

I närmare 20 år kamperade familjerna Nyman och Svensson tillsammans ute på Godnatt. Från sina fönster kunde de iakttå flottans ständiga övningar på redden. Det var en inte alldeles ofarlig miljö för fyrvaktarfamiljerna. För att skydda folket på Godnatt från förlupna kulor vid målskjutning inreddes 1892 nya fyrvaktarbostäder i en annan del av tornet som ansågs mer skyddad än där de första tjänsteboningsarna låg.

År 1883 passerade ångfregatten Vanadis Godnatt på väg ut på sin berömda världsomsegling. Och andra berömda fartyg passerade också revy: Nordenskiölds Vega på väg mot ett ovisst öde efter att i Stockholm ha hyllats efter sin triumfatoriska färd genom Nordostpassagen 1878–80; fregatten Eugenie som var vida känd för sin världsomsegling 1851–53 och pansarkryssaren Fylgia, med sina 117 meters längd, det dittills största fartyget i flottan.

Fästningsfyren med sitt slutna murverk fyller helt den lilla ön. Fyrmästarna fick enligt traditionen leka på 'tomten' med rep kring midjan.

Inte mycket är känt om de första fyrvaktarfamiljernas liv på Godnatt. Arkiven berättar inte särskilt mycket. Den enda incident som registrerats i personalregistren är att fyrvaktare Svensson den 10/7 1890 befanns skyldig till 'olydnad mot förman'. Straffet: fem riksdalers löneavdrag.

NY FYRMÄSTARE

När förra sekelskiftet närmade sig var den åldrande fyrmästare Nyman i flera omgångar sjukskriven – eller som det hette på den tiden «ledig för hälsans vårdande». År 1898 lämnade han och hustrun Lovisa Godnatt och flyttade in till Karlskrona. Hustrun avled 1903 och Johan Nyman själv flyttade till Kalmar där sonen Viktor, som nu blivit sjökaptan, bodde. Johan Nyman dog 1904, 68 år gammal. Den andre sonen Johan Edvard följde i faderns spår

och hamnade i Lotsverket och tjänstgjorde bland annat på Ölands södra udde.

År 1898 tillträdde 57-åriga Carl Emil Söderström som tillförordnad fyrmästare på Godnatt. Han var född och uppvuxen i Karlskrona, son till en flaggskeppare. Han var egentligen utbildad lärare men när han i början av 1870-talet ville gifta sig med dottern till en tyskättad tegelbruksägare tyckte den blivande svärfadern att en statlig tjänst vore att föredra framför att 'bara' vara skolmästare i någon socken. Så de unga tu flyttade 1872 till Kapelludden på Öland där Söderström fått en tjänst som biträde på den då helt nyinrättade fyrplatsen. Där, i en liten trång personalbostad, kom paret att bo i hela 21 år och där föddes deras åtta barn. Söderström kom, vid sidan av sina ordinarie fyrbiträdessysslor, i egenskap av lärare också att svara för sina

Fredstaket rekonstruerades och återuppfördes 1995 för att hindra det pågående vattenläckaget som orsakat skador i tornets inre.

och andras barns skolundervisning på Kapelluddens fyrplats.

År 1893 sökte Carl Emil, då 52 år gammal, en högre tjänst – som fyrvaktare på Garpens fyr i Kalmarsund, på en mycket liten ö strax utanför Bergkvara. På denna då helt nya fyrplats fick den stora familjen lite bättre plats, dock på en än mer isolerad plats än den öländska ostkusten.

Men det nya bättre livet på Garpen skulle inte vara länge för familjen Söderström, för på sommaren 1894 dog fru Söderström i en magsjukdom, endast 43 år gammal.

Kvar på Garpen fanns Carl Emil med sina åtta barn, den yngsta dottern Helga hade ännu inte fyllt två år. Man kan bara tänka sig hur svår hans och barnens situation måste ha varit.

Fyra år senare fick Söderström en ef-

terlängnad förflyttning till Godnatt – i sin födelsestad Karlskronas närhet. Där fanns släktingar som kunde hjälpa honom med barnen och ställa upp i hushållet. Han gick aldrig om sig.

ETT NYTT SEKEL

Efter åtta år som fyrmästare på Godnatt pensionerades Carl Emil Söderström 1907. Han flyttade med sina två yngsta barn till Långö i Karlskrona. Carl Emil avled 1911.

Näste fyrmästare på Godnatt blev Johan Eriksson Wadsten, kyrkväktarson från Vadstena vid Vättern där han var född 1850. Han hamnade i vuxen ålder i Skåne där han 1889 fick en tjänst som fyrbiträde vid fyren i Helsingborg. Senare befordrades han till fyrvaktare vid samma fyr.

År 1906 fick han tjänsten som fyrmäs-

tare på Godnatt men redan efter fyra månader utnämndes han till fyrmästare på sin gamla arbetsplats – fyren i Helsingborg.

Efter Wadstens korta gästspel i fyrmästarlägenheten på Godnatt kom skänningen Johan Hoff som fyrmästare 1907. Han hade tidigare tjänstgjort ombord på olika statsfartyg, bland andra Lotsverkets ångare Malmö. Hoff var född i Hemmesdynge på Söderslätt 1850 och var gift med Hanna Karlsson, född i Genarp 1865. Johan och Hanna hade tre döttrar, mellan sex och tio år gamla. Förmodligen var det för deras skull som det under ett par år ordnades skola ute på Godnatt, kring 1908–10.

EN EPOK TAR SLUT

År 1911 var det totalt vaktombyte på Godnatt. Johan Hoff fick vid 61 års ålder förflyttning till Hakens fyr på Ven, där han tjänstgjorde som fyrmästare till pensioneringen 1916. Han avled på Ven 1929. En av hans söner från ett tidigare äktenskap, Emil Hoff, blev också fyrman och arbetade bland annat i många år som fyrbiträde på fyrskeppen Trälleborgs redd och Oskarsgrundet.

År 1911 slutade även fyrvaktaren Nils Svensson som då bott och arbetat hela 32 år i det massiva grå tornet på Karlskrona redd. Under den tiden hade fyren haft fyra olika fyrmästare. Svensson själv befordrades aldrig till cheftjänsten. Man undrar vad han tyckte om de olika överordnade som kom och gick i hans torn.

Nils Svensson hade blivit änkeman 1908 och efter pensioneringen 1911 levde han sina sista elva år inne i Karlskrona, där han även hade sina två barn, dottern Bertha som nu var gift med en underofficerskorpral Gustafsson och sonen Carl som var sjöman.

Nils avled 1922. I Blekinge Läns Tidning den 15 december stod det att läsa:

«I onsdags avled f.d. fyrvaktaren på Godnatt Nils Svensson i en ålder av 80 år.

Med fyrvaktare Svensson gick en man av gamla stammen bort. Han antogs som fyrbiträde på fyrskeppet Odin i november 1871 och avancerade i september 1879 till fyrvaktare på Godnatt. Efter att i över 30 år ha stått på denna post avgick Hr Svensson med pension vid nära 69 års ålder. Inalles hade han då varit i Lotsverket i över 40 års tid och med nit och redlighet förvaltat sitt värv.»

Tornets inre upptas av en dubbel spiraltrappa som likt en jätteskriv förenar de olika våningarna och halvvåningarna.

SISTA PERSONALOMGÅNGEN

År 1911 kom 36-åriga Erik Lagerwall som fyrmästare till Godnatt. Han var född och uppvuxen på Svartö i Mönsterås, platsen där fyrpersonalen på Dämmans fyr långt ute i Kalmarsund hade sina bostäder. Pappa Lagerwall var nämligen fyrvaktare och en av pionjärerna på Dämman. Efter skeppsgosseutbildning i Karlskrona började Erik i unga år sin fyrkarriär och arbetade på Garpen, Utklippan och Ölands södra udde innan han blev fyrmästare på Godnatt.

Samtidigt tillträdde en äldre fyrveteran fyrvaktartjänsten. Det var Sven-Vilhelm Bark, född i Nättraby 1849. Han inledde sin fyrbana på Ölands södra udde 1886 och arbetade senare på Utklippan innan han alltså 1911 fick sin avslutande postering på Godnatt. 62-åriga Bark flyttade dit

med sin 34 år yngre hustru Jenny Knutsson som kom från det närliggande Aspö och parets tre små barn (ytterligare ett barn föddes under familjens tid på Godnatt). Bark hade också fem vuxna barn från ett tidigare äktenskap.

Ett av barnen Bark var Dagny (född 1909) som levde ända till 2001. Hon berättade för sin son Carl Karlsson bland annat följande:

«Jag började skolan 1916 och vi – min bror Patrik och jag – fick ro in till stan. Efter skoldagen rodde vi hem, om vädret var något så när, annars fick vi åka med Bore.

Det var bra att bo på Godnatt. Stället ser minst sagt ogästvänligt ut nu men man kunde leka under det runda taket. Vi kallade det för Cirkus.

Far band rep runt midjan på oss och vi fick klänga på den smala klippfrisen runt

fyren. Det var även så vi fick lära oss att simma. Med ett rep om midjan blev vi puttade i sjön, simma nu sa far».

AVBEMANNING

Inte på många av landets äldre fyrplatser var känslan av isolering och ödslighet lika stark som inne i fästningstornet Godnatt, vars jättelika kala rum var avsedda för kanoner och hundratals militärer, inte för ett par fyrvaktare och deras familjer. Och möjligheterna att gå ut var minimala. Det var bara under riktiga isvintrar som folket på Godnatt verkligen kunde vistas utomhus.

Den 1 april 1919 återlämnade Lotsstyrelsen tornet Godnatt till Marinen. En 40-årig fyrplatsepok var över. Den sista personalomgången lämnade fyren. Avbemanningen var möjlig då fotogenbelys-

Batterivåningarnas välvda rum inrättades till lägenheter för fyrmästar- och fyrvaktarfamiljer.

ningen ersattes av AGA-apparater.

Fyrmästare Erik Lagerwall förflyttades till Kullens fyr i Skåne där han blev kvar till sin pensionering. Han avled i Mölle år 1950, 75 år gammal.

Sven-Vilhelm Bark pensionerades och han avled 1931, 82 år gammal. Han och Jenny skildes i början av 1920-talet och dottern Dagny fick flytta till sin halvbror Aron som var fyrbiträde på Häradsjärn i Östergötland och senare bodde hon med en annan halvbror på Högby fyr på norra Öland – och därefter även på Ölands södra udde. Totalt fem fyrplatser hann hon med att bo på under sin uppväxt. Ett riktigt fyrbarn!

VAD HÄNDE SEDAN?

Den fasta fyrbarnpersonalen på Godnatt ersattes av en tillsyningsman som då och då

besökte fyren från sin bas på land.

Det lilla fyrtornet som år 1879 uppförts på fästningens fredstak ersattes senare under 1900-talet av fyra olika sektorsfyror som var placerade i de före detta fyrvaktarbostädernas fönsteröppningar. Denna ordning ersattes så småningom av det nuvarande fyrtornet högst upp på fästningstornet.

Godnatt förklarades som statligt byggnadsminne 1935. I början av 1960-talet togs fredstaket bort.

År 1993 tog Statens fastighetsverk över förvaltningen av Godnatt från dåvarande Fortifikationsförvaltningen och en omfattande renovering började förberedas. År 1995 återuppfördes Godnatts fredstak för att stoppa ett pågående vattenläckage ner i murverken och som förorsakat omfattande skador i tornens inre. Dessa ska-

dor åtgärdades vid den inre renoveringen 1996. Godnatt är nu återställd i mycket fint skick och ett besök ger en stark historisk närvarokänsla för hur det var både för soldater och fyrvaktare att bo och leva ute i fästningen.

Visningar av Godnatt brukar i olika former anordnas på somrarna: 2007 var ett besök på fästningsfyren inlagd som en del i den populära Världsarvsturen, en kombinerad land- och sjötur som Karlskrona turistbyrå genomför varje dag under turistsäsongen.

Det imponerande och suggestiva tornet med sitt anslående ensamma läge på redan är en viktig komponent i helheten Karlskrona, den befästa örlogsstadsmiljö som Unesco år 1998 skrev in på sin världsarvslista. **KV**

Hundraåring i nytt ljus

MICAEL EKBERG, ABAKO Arkitektkontor AB

LENA SIEWERT, Kreativt ljus AB

GÖTEBORGS universitets huvudbyggnad firar i år 100-årsjubileum. Undervisningen har naturligtvis expanderat och decentraliserats till en lång rad institutioner på olika håll i staden, men universitetets ledningsfunktioner och centrala administration sitter kvar, och byggnaden används fortfarande för disputationer och större evenemang. Det handlar således om en hundraårig trotjänare som dessutom åldrats med behag och utgör ett av Göteborgs allra finaste exempel på arkitektur från förra sekelskiftet.

FRÅN PROVISORIUM TILL MANIFESTATION

Såväl institutionen som byggnaden är, liksom många andra i Göteborg från tiden kring förra sekelskiftet, ursprungligen ett resultat av privata donationer. Dåvarande Göteborgs högskola hade startat 1891 med sju ämnen inom den humanistiska sektionen och hyrde då in sig i en enkel träbyggnad som hade tillhört realgymnasiet, den så kallade Schillerska skolan. Verksamheten finansierades helt med donationsmedel utan bidrag från vare sig stat eller kommun fram till 1917. År 1901 skänkte köpmannen och konsuln Oscar

Ekman medel för att uppföra en byggnad, avsedd att hysa högskolans samtliga lokaler.

Förutsättningen för den ekmanska donationen var att stadsfullmäktige kostnadsfritt upplät lämplig mark. Högskolestyrelsen ställde krav på placering i Vasaparken, i anslutning till Vasagatan, en av de viktigaste paradgatorna i den stenstad som växte fram utanför de gamla vallarna. Målsättningen var att skapa en högskola som på samma sätt som i Uppsala och Lund gjorde det akademiska livet synligt i staden genom sin placering och monumentalitet. Vasagatan var dessutom ett etablerat kulturstråk med Valands konstskola, Chalmers tekniska institut, Vasa realläroverk och stadsbiblioteket. Samtidigt fanns en stark folkopinion för att bevara parken i sin helhet. Med dess kuperade terräng utgjorde den ett uppskattat andningshål som gav möjlighet till promenader, lek, källkåkning med mera i den annars tätt bebyggda staden.

Trots omfattande protester tog stadsfullmäktige i början av 1902 beslut om att förlägga högskolan till Vasaparken. Där efter utlystes en allmän arkitektävling,

där första pris tilldelades ett förslag av arkitekterna Erik Hahr och Ernst Torulf. Efter diverse bearbetningar av förslaget påbörjades byggnadsarbetet under hösten 1904. Den 18 och 19 september 1907 hölls en högtidlig invigningsceremoni med kronprins Gustaf bland de inbjudna gästerna.

Den nya högskolebyggnaden uppfördes med en T-formad grundplan. En långa i två våningar över en kraftfull sockel parallellt med Vasagatan rymmer foajéer, personalutrymmen och lärosalar. Denna kompletteras av en utskjutande byggnadsdel mot parken i söder som rymmer en större aula. Entréfasadens tyngd och symmetriska uppbyggnad ger tillsammans med placeringen ett tjugotal meter upp i slutningen ett monumentalt intryck från gatan. Flankerad av två bronslejon på höga granitplintar leder en väl tilltagen fritrappa med plats för såväl gångtrafik som sittande elever och körsång upp mot huvudentrén. Entrén accentueras genom ett mittparti helt i granit, med rusticerade hörnkedjor och kolossalpelare som bär en kraftig och rikt skulpterad överbyggnad.

Ljussättningen av Göteborgs universitet stödjer och betonar på ett diskret sätt de arkitekturmotiv som även dagtid dominerar byggnaden. Energiförbrukningen är låg och belysningen räknas som miljöanpassad fasadbelysning.

MJUKT OCH DISKRET

Universitetsbyggnaden spelar i dag under kvälls- och natttid en undanskymd roll som inte motsvarar dess plats i staden och dess kulturhistoriska värde. Vasaparken har dessutom blivit ett tillhåll för diverse ljusskygga individer, vilket ger en otrygg miljö för personal och besökare som rör sig till och från byggnaden. Detta har skapat ett behov av att både bildligt och bokstavligt lyfta fram byggnaden ur Vasaparkens mörker. Översyn av den utvändiga ljussättningen pågår och till firandet av hundraårsdagen och höstens jubileumsarrangemang har nu den första etappen, som är fasadbelysningen av huvudentrén, färdigställt. Gillis Åström från Statens fastighetsverk har varit beställare. För gestaltningen har Micael Ekberg från ABAKO Arkitektkontor AB svarat och Lena Siwert, Kreativljus AB, har varit ansvarig koordinator.

Den första etappen omfattar ljussättning av fasaden och huvudtrappan. Målsättningen har varit att skapa en belysning som inte förändrar eller förvanskar utan på ett mjukt och diskret sätt stödjer och betonar de arkitekturmotiv som även

under dagtid dominerar byggnaden.

Entrépartiet belyses av två strålkastare monterade på ömse sidor i huvudtrappan medan bronslejonen, deras plintar och huvudtrappan belyses av sex strålkastare monterade bakom takets balustrad. De båda förstnämnda har med tanke på den utsatta placeringen en robust konstruktion och är kompletterade med säkerhetsglas och galler. Samtliga armaturer är monterade på skenor för att ge möjlighet att välja några få lämpliga infästningspunkter i byggnaden. Det gör det också möjligt att vid behov rikta om armaturerna, till exempel vid evenemang. De kan även förses med olika typer av färgfilter.

Partiet runt trappan och entrén har fått ett varmt och välkomnande ljus med dragning åt gult, medan de armaturer som belyser bronslejonen har försetts med ett färgfilter som betonar materialet och förstärker tyngden i entrépartiet. Tillsammans med ljusstyrka och ljusriktningar är detta avstämt så att belysningen inte bara smälter in i sin miljö och är väl avbländad utan också bidrar till säkerheten. Energiförbrukningen är inte större än 2,2 kilowatt per år, vilket innebär att

belysningen räknas som miljöanpassad fasadbelysning.

Inom kort kommer den första etappen att följas av ytterligare åtgärder. I samarbete med Trafikkontoret planeras belysning av trädgruppen till vänster om vägen upp mot huvudentrén samt två nya stolparmaturer fram mot handikappentrén mot parken. I samband med kommande reparation av stenarbeten på huvudtrappan finns också planer på att den nuvarande handledaren ersätts av en ny med infälld belysning. Programmet omfattar dessutom belysning för de båda tornhuvarna som avslutar aulaflygeln, och i samband med detta planeras en upprustning av samtliga entréer med nya enhetliga och estetiskt anpassade belysningsarmaturer. Tanken är att lysa upp de ytor i byggnadens närmiljö som besökarna rör sig på och hålla ihop dem med byggnaden. På så sätt skapas också en omväxlande och intressant ljussättning av universitetsbyggnaden, som samtidigt får den roll i stadsbilden som det ursprungligen var tänkt – även under dygnets mörka timmar. **KV**

Konsivering av taket i Karl XI:s galleri

EVA JÄRNEROT, *Uppsala Konsivering*; EWA BJÖRDELL, *Stockholms målerikonsivering*;
KRISTIN FYRAND, *Stockholms målerikonsivering*

Vid mitten av 1990-talet rengjordes väggarna i Karl XI:s galleri på Stockholms slott med ett slående resultat. De tidigare smutsgråa väggfälten av stuccomarmor återfick sin ljusa gyllene kulör och pilastrarna sin vita marmor. Inte undra på att taket som inte rengjorts på över 100 år framstod som än mer smutsigt. Nu, mer än tio år senare, har även taket återfått sin forna prakt och rummets ytor utgör på nytt en helhet.

KARL XI:S GALLERI är kanske Nordeuropas mest magnifika och välbevarade barockrum. Galleriet har utformats av Nicodemus Tessin d.y. i tung prakt och med tidens ädlaste material. Ikonografin vill visa på Karl XI:s storhet som krigsherre och regent. När Tessin d.y. ritade inredningen hade han sett den då nyss färdigställda spegelsalen i Versailles, utformad i klassicistisk italiensk renässansstil. Med spegelsalen som förebild fick han i uppdrag att skapa ett liknande rum på Stockholms slott.

Med hjälp av diplomaten Daniel Cronström lyckades Tessin få duktiga franska och italienska konstnärer till Sverige för att utföra arbetet på plats. Arbetena i galleriet kom igång 1693. Måleriarbetet utfördes av Jacques Foucquet och för rummets skulpturala utsmyckning ansvarade René Chauveau och Pietro Pagani. När slottet Tre kronor brann 1697 förstördes stora delar av det påbörjade arbetet och mycket fick göras om. Efter branden återupptogs arbetena i galleriet omgående men det dröjde ända till 1761, i samband med firandet av kronprins Gustav (III):s 15-årsdag, innan hela rummet blev någorlunda färdigställt.

Galleriet flankeras av två kabinett som avskiljs från galleriet med var sitt konsolupp buret bjälklag. De tre välvda takens totala yta utgör tillsammans nästan 370 kvadratmeter. På dessa ytor trängs förgyllda plafondmålningar, skulpterade förgyllda lister, vitmålade halvskulpturer och reliefer av gips. Allt bärs upp av en kraftigt modellerad och förgylld konsolkornisch. Taket som vi ser det i dag är i sin utformning till största delen ursprungligt,

och med tanke på dess ansenliga ålder i väldigt gott skick.

Galleriet används till kungafamiliens representationsmiddagar, nobelmiddagen samt för galamiddagar i samband med statsbesök.

TIDIGARE RESTAURERINGAR

Galleriets tak har genomgått två mer omfattande restaureringar. Spår från dessa är större retuscherade områden på måleriet, delvis ny förgyllning på lister och ornament samt att skulpturerna blivit ommålade några gånger. Den första restaureringen utfördes vid mitten av 1800-talet. För restaurering av målningarna ansvarade fransmännen Privat & Biron. Deras kostnadsförslag var mycket knapphändigt och det framgår inte exakt vad som utfördes. I ett mer utförligt, men ej antaget anbud, inlämnat av Nils Månsson Mandelgren, gavs följande förslag: « borttagandet af plafondens orenlighet, lagning och retuschering samt fernissning två ggr ». Vid restaureringen lagades även takets skulpturer och rummets stuckatur. Femtio år senare var det åter dags för rengöring av taket. År 1899, under perioden juni–november, arbetade konservator C.W. Jaensson med « tvättning och restaurering av taket och den förgyllda listen i galleriet med dess båda kabinett ».

Efter 1899 finns inga uppgifter i arkiven som anger att några mer omfattande åtgärder gjorts i taket, vilket innebär att det vid 2007 års restaurering är 108 års smuts som har avlägsnats.

Vi har kunnat konstatera att de tidigare restaureringarna har sträckt sig längre än till bara retuschering. Till exempel har

Under 108 år har damm samlats på de skulpterade listerna och ramverken.

Taket är uppbyggt av brädpanel på ett regelverk av trä. På panelen har vass fästs med spik och metalltråd som underlag för gipsen.

Avlägsning av fernissa med lösningsmedel.

blå partier som mantlar och himlen i det östra kabinettet målats om helt. Himlen och vissa av mantlarna har ursprungligen målats med ett pigment som heter smalt. Smalt består av krossat koboltglas och bryts ned av fettsyror som finns i oljan, vilket ger en gråaktig kulör. Troligen är det smaltens färgförändring som har varit orsaken till att så stora partier har målats över.

TAKETS MATERIALUPPBYGGNAD

Taket är uppbyggt av ett regelverk av trä som är klätt med brädpanel. På brädorna har vass fästs med spik och metalltråd, varpå ytan rappats med gips som köptes från Riga. Skulpturerna och alla dekorativa element är gjutna i gips i verkstad och därefter uppmonterade på plats i taket. Konsolkornischen är uppbyggd av kraftiga horisontella träbjälkar som klätts med gips genom att en profilerad schablon drags över ytan. Därefter har de dekorativa elementen fästs. Förlagorna till de skulpterade ramarna och taklisten har utförts i trä av en träsnidare. Träförlagorna har därefter använts för att skapa gjutformar. Det är därför man kan få känslan av att lister och ramar består av förgyllt trä. Några av figurernas attribut är skulpterade i trä och sedan förgyllda eller limfärgsmålade.

Alla ytor, utom skulpturerna, har sedan strukits med en bottenfärg i en varm röd nyans. Motivet till det figurativa måleriet har troligen skissats upp på den röda bottenfärgen med hjälp av kartonger. Ytorna har därefter målats med oljefärg eller förgyllts. All förgyllning är utförd med äkta bladguld på oljegrund. Oljan fungerar som klibbigt lim och fäster guldets mot underlaget. Analyser har visat att anläggningsoljan i taket är vallmoolja och att bladguldets består av 24 karat. De fyra lejonerna som är centralt placerade i rummet ger intryck av att vara av brons. Den effekten har man fått genom att patinera förgyllningsskiktet.

Det ligger två skikt av fernissa, som troligen har tillkommit vid olika tillfällen, på plafondmålningarna. Den har gulnat och mörknat med tiden och för att identifiera typen av fernissa har prover tagits och skickats för analys. De förgyllda partierna är ofernissade.

KONSERVERINGEN

Konserveringsarbetena inleddes med en förundersökning där man kartlade takets skadebild och dess behov av konserverings- och restaureringsåtgärder. Förutom

ett tjockt skikt med smuts och damm fanns följande skador:

- löst sittande färg på plafondmåleri och skulptur
- äldre missfärgade retuscher på plafondmåleriet
- gulnad och mörknad fernissa på plafondmåleri och kartuscher
- lösa och avslagna delar på gipsskulpturer och stuckatur
- mörka påmålningar på skulpturerna
- äldre oxiderade bronseringar på konsolkornischens förgyllning
- skador i gipsen efter gamla eldragningar och installationer

Den inledande frågan var om den gulnade fernissan skulle avlägsnas eller inte eftersom den gav vissa färger en felaktig nyans. Frågan var dock vilka överraskningar som doldes under fernissan. Vi kunde se att ytorna bitvis var kraftigt retuscherade vilket riskerade framträda än mer om fernissan avlägsnades. Vi skulle då även stå inför ett omfattande retuscheringsarbete.

En annan fråga var hur vi skulle förhålla oss till skulpturgrupperna som ursprungligen varit vita. Efter att dammet avlägsnats blev skillnaden mellan ljusa ytor och eftermörknade påmålningar än mer påtaglig. De bemålade gipsytorna var känsliga för fukt men blev inte tillräckligt rena efter en torrengöring med radergummi. Skulle vi retuschera och i så fall i vilken omfattning?

En antikvarisk grupp tillsattes med representanter från Riksantikvarieämbetet, Statens fastighetsverk, Kungl. hovstaterna och slottsarkitekten. Gruppen har under hela projektets gång löpande träffats för att ta ställning till och diskutera nya frågor.

Att avlägsna fernissan var inte motiverat, trots gulningen, då den var i förhållandevis god kondition. Det visade sig att enbart rengöring gav färgerna en ökad klarhet och större kontrast mellan mörka och ljusa partier. En avlägsning hade inneburit en omfattande hantering av lösningsmedel vilket skulle ha medfört nya frågor kring arbetsmiljö och brandskydd. Det hade varit svårt att få detta arbete att rymmas inom projekttiden.

I samråd med den antikvariska kontrollgruppen beslutades att fernissan inte skulle avlägsnas och att skulpturerna skulle rengöras och påmålningarna retuscheras.

Skulptur på galleriets långsida under ytrensning. Observera hur mycket ljusare pallen blivit.

Klädet hade en mycket gulnad och ojämn fernissa som delvis avlägsnades med lösningsmedel.

Efter rengöringen syntes det att bakgrunden i kartuscherorna inte var svart utan fint marmorerad.

Konsolkornischens förgyllningar rengörs med citronsyra.

METODER OCH MATERIAL

Efter en noggrann dokumentation av skador rengjordes ytorna med mjuk borste och dammsugare. Lös färg konsoliderades med ett syntetiskt lim som injicerades under varje flaga med en spruta. För att avlägsna hårt bunden smuts på plafondmåleri och förgyllning var en våtrengöring nödvändig. Tester visade att fernissan var känslig för fukt och att en gelform med pH 6 gav bäst effekt och hade minst påverkan på fernissan. Citronsyra i lösning användes för rengöring av förgyllda ytor. För att vara säkra på att ingen citronsyra fanns kvar på ytan efterrengjordes alla ytor med fukt. Skulpturerna och en del marmorade ytor rengjordes med radergummi.

Vissa ytor misstänker vi aldrig har rengjorts efter utförandet. Detta gäller främst de pallar som skulpturerna på långsidorna är placerade på. Eftersom de varit så smutsiga har de framstått som svarta medan de egentligen är ljusa med en fint utförd marmorering. Detta gäller även den marmorade listen precis ovan konsolkornischen som nu återfått sin rosa och gröna marmorering.

Skador i stuckaturen lagades med gips. Avslagna tår och fingrar som återfanns på konsolkornischen återmonterades och försågs i vissa fall med ny armering. Skulpturernas lagningar och påmålningar retuscherades med limfärg. Lagningar i gips på förgyllningen ströks med shellack och omförgylldes med 23 $\frac{3}{4}$ karat bladguld. Även oxiderade sekundära bronseringar omförgylldes eftersom det inte gick att avlägsna dem utan att skada den underliggande förgyllningen. För att det nya guldets bättre skulle integreras med den omgivande förgyllningen slipades ytan lätt med pulver av pimpsten eller med hästtagel.

Bortfall och missfärgade retuscher på plafondmålingarna retuscherades i två steg. Efter att en grundfärg lagts i gouache slutfördes retuschen med en hartsoljafärg.

I galleriet finns sex kartuscher med marmorerad bakgrund som före arbetena framstod som helt svart. Färgsnitt visade på ett kraftigt skikt av svart sot inkapslat mellan två lager fernissa. Det låg även ett lager av sot direkt på färgskiktet, under fernissan. Efter samråd med den antikvariska kontrollgruppen beslutades att fernissan helt skulle avlägsnas. Effekten var slående. Fram kom en vackert utförd marmorering.

Lim applicerades partiellt under varje färgflaga. För att få limmet att tränga in bättre har ytan förvättits med alifatnafta.

Xyan är tillverkad av trä som målats med limfärg. Färgskiktet flagar kraftigt.

Xyan efter konservering då färgskiktet konsoliderats.

Då smutsen avlägsnats framträder listens marmorering i klara ljusa färger.

Utöver avslagna tår och fingrar hittade vi även andra lösa föremål på kornischen som strutsfjädrar, troligen från dammvippor, prismor från ljuskronor, en skärva från en keramikskål och en halv torkad citron. Vi har inte funnit några signaturer från konstnärerna men väl från hantverkare som arbetat där vid senare tillfällen.

En annan intressant upptäckt är att den svarta bakgrundsfärgen på konsolkornischens metoper är sekundär. Den har troligen från början haft en blågrön marmorering.

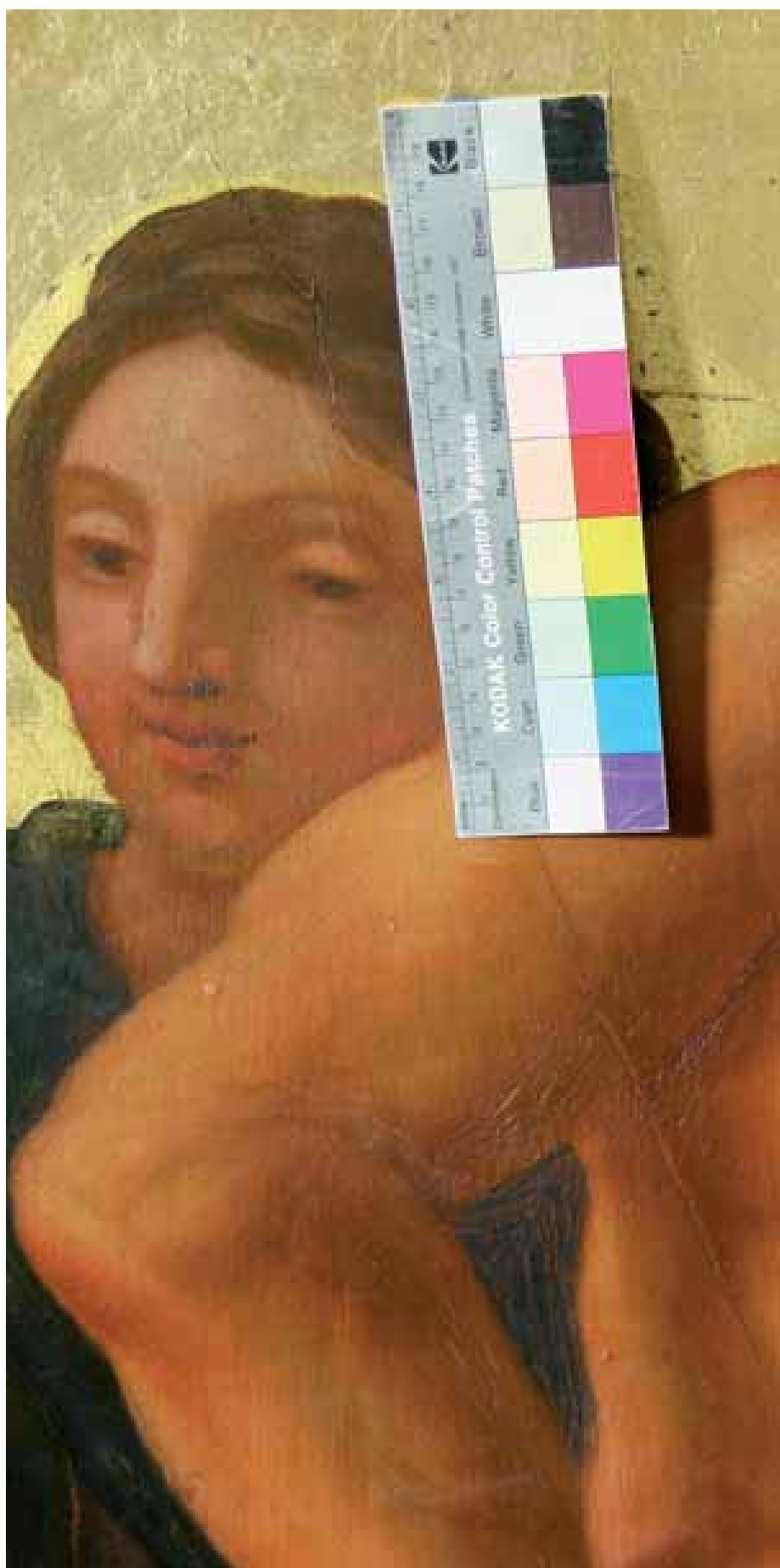
Dokumentationen har varit en stor del av arbetet. Skador och åtgärder har karterats och kommer att ingå som en del i konserveringsrapporten. En professionell fotograf har fotograferat taket före och efter konservering. För att få svar på frågor som har dykt upp under arbetets gång har prov från olika ytor skickats för analys.

Lagom till årets nobelmiddag tas rummet åter i bruk efter att varit stängt i nästan ett år. Gästerna kan nu sitta och njuta av ett tak som återfått sin gyllene lyster och glans, vilket vackert speglar sig mot väggarnas gula stuckomarmor och förgyllda ytor och vita marmor. **KV**

Ett löst finger limmas åter på plats sedan skadan armerats med tvinnad mässingstråd.

T. h. De ursprungliga klara färgerna träder åter fram på både figurerna och guldbakgrunden.

”De fransöske hantverkarna på Stockholms slott”

LINDA HINNERS, *Doktorand i konsvetenskap, Stockholms universitet*

En sensommardag 1693 steg tre franska skulptörer ombord på ett skepp tillhörande skeppsredaren Henric Jacob Hildebrand. Skulptörerna var René Chauveau, Louis Delaporte och Joseph Jacquin. De hade alla medverkat i Ludvig XIV:s stora byggprojekt i Versailles och i Paris. Trots de rika satsningarna på konst och arkitektur under Ludvig XIV:s och hans minister Colberts regeringstid hade möjligheterna att försörja sig och göra karriär som målare eller skulptör kraftigt begränsats i början av 1690-talet på grund av de krig som Frankrike var indraget i. Kanske fanns möjligheter till en bättre tillvaro i Sverige? Hantverkarna hade fått en inbjudan genom det svenska diplomatiska sändebudet i Paris, Daniel Cronström, att komma och arbeta för den svenske kungen, med erbjudande om årslön och boende. Det var bättre villkor än de hade haft i Frankrike. Således var det troligen med stor förväntan som de tre skulptörerna gjorde sig redo för färden trots att den, beroende på väder och resväg, kunde bli lång och vanskelig.

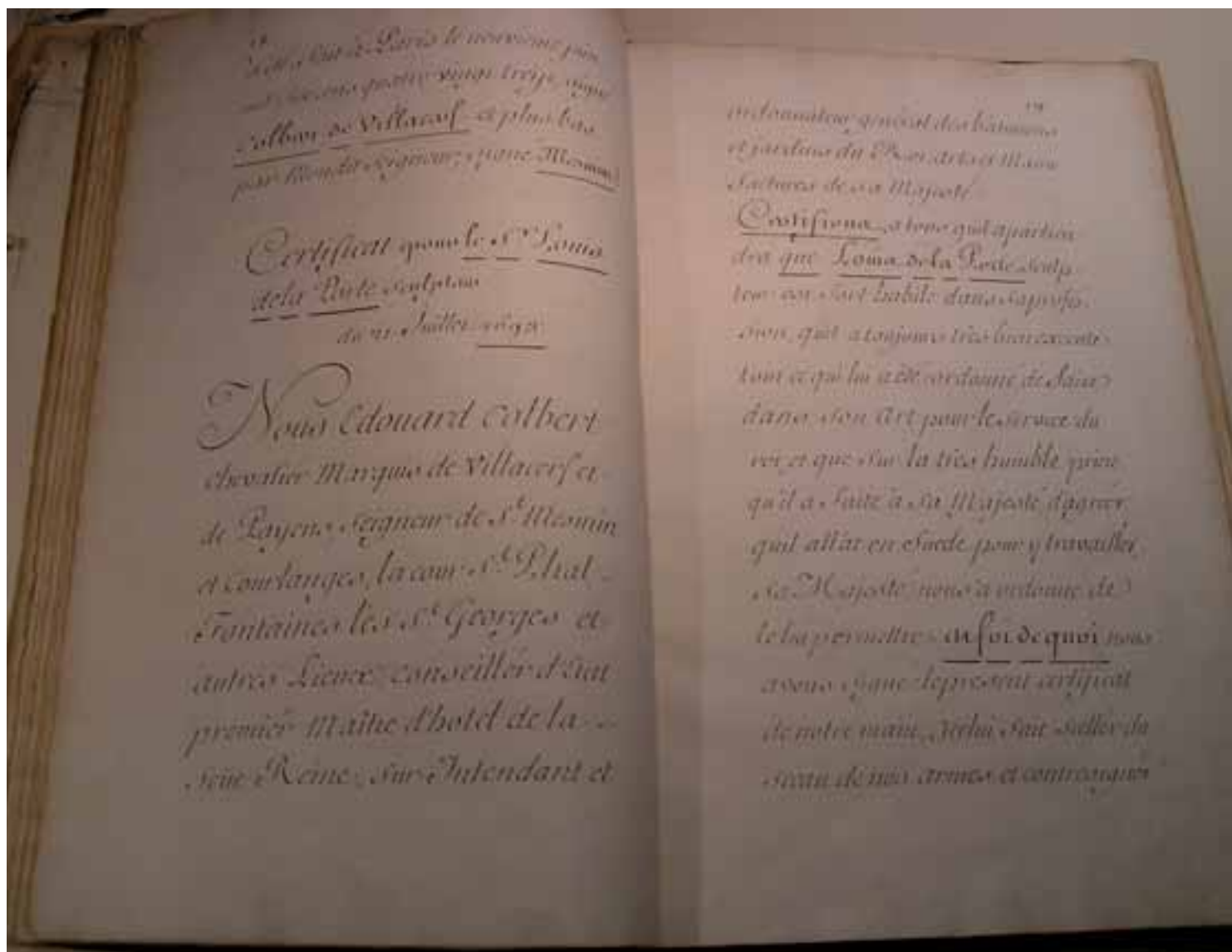
Chauveau, Delaporte och Jacquin hade inte arbetat självständigt i Frankrike, trots att de utövade yrket sedan unga år och hade mästarcompetens. De hade verkat under en ledande målare eller arkitekt i det franska överintendentsämbetet, *Bâtiments du Roi*. Denne lydde i sin tur under direktören för ämbetet, vilken styrde alla kungliga byggprojekt. Allt var således noga reglerat i en centraliserad, administrativ organisationsapparat som växt fram under Ludvig XIV:s och Colberts ledning. Denna organisationsapparat ville Nicodemus Tessin den yngre (1654–1728) kopiera för det svenska slottsbygget. Han behövde ett kompetent arbetslag som kunde arbeta i den rätta, goda smaken – *le bon goût* – det vill säga klassicerande ornamentik och dekor i skulptur och måleri. Men lika viktigt torde ha varit att hantverkarna hade samarbetat i en enhetlig och effektiv organisation.

IDÉN MED ATT KALLA FRANSKA HANTVERKARE TILL SLOTTSBYGGET

I ett brev daterat den 18 mars 1693 skrev Nicodemus Tessin, då anställd som 'hof-

arkitekt' på Karl XI:s hovstat, till Daniel Cronström i Paris att kungen godkänt att låta rekrytera några duktiga skulptörer och hantverkare för att arbeta med Stockholms slott. För att dekorera interiörerna skulle det vara bra, skrev Tessin, om man kunde låta rekrytera tre eller fyra stuckarbetare, eller snarare några skickliga skulpturhantverkare som hade arbetat i valven i de kungliga våningarna i Versailles. Avgörande var deras skicklighet samt förmågan att komma överens utan att vara alltför motstridiga, fortsatte Tessin i brevet. Redan efter några månader anlände så de tre ovan nämnda franska skulptörerna för att arbeta med ombyggnaden av slottets norra länga. Fram till år 1697 rekryterades därefter regelbundet ett femtontal olika hantverkare för de ändamål som behövdes: skulptörer skickliga nog att utföra figurer och ornament i stuck, trä eller sten, metallgjutare för bronsgjutning och tillhörande 'formare' som utförde gipsformarna, samt målare för målade ornament och plafonder och åtminstone en guld- och silversmed.

Den konstnärliga kompetensen för hovet och slottsbygget, liksom för enskilda beställares syften, hade sedan länge hämtats från utlandet, men då främst från Holland, Flandern och Tyskland. I och med de allt mer utvidgade planerna för slottets ombyggnad ansåg sig Tessin inte ha den särskilda kompetens som behövdes till hands, varför franska hantverkare kontaktades. Med deras ankomst på 1690-talet blev Frankrike den mest välföreträdde nationen bland slottsmålarna och skulptörerna. Men vad ägde den franska gruppen för kompetens som uppenbarligen inte fanns i Sverige? Det fanns trots allt kunniga skulptörer och stuckarbetare i Tessins omgivning, till exempel tyskfödde Burchard Precht (1651–1738), flamländske Nicolaes Millich (ca 1630–99) eller italienarna Carlo och Giovanni Carove, som bland annat för Hedvig Eleonora i Drottningholm skapat stuckdekorer med inslag av rullverk, putti och blomstergirlander. Varför räckte inte det? Svaret finns troligen i Tessins pragmatiska arbetssätt. Det fanns helt enkelt inte tillräckligt med hantverkare – om ens några – som var

Fransmännen fick ett arbetsintyg – ett 'certifikat' – från den franska överintendenten som fungerade som ett slags tillstånd från arbetsgivaren, att de fick resa.

kunniga att utföra den typ av dekor som arkitekten önskade för Stockholms slott. Tessin ville rekrytera hantverkare som arbetat i de miljöer som han kunnat bese under sina vistelser i Frankrike på 1670- och 1680-talen. Han ville ha en hel verkstad, en produktionsapparat, inte bara enskilda delar av ett konstverk.

Målsättningen med att knyta fransmännen till slottsbygget var alltså främst för att få ett kompetent arbetslag som skulle arbeta med sammanhållet utsmäckade rumsliga miljöer, snarare än att göra fristående konstverk. Bakgrunden till detta var både pragmatiska och ekonomiska. Tessin hade under sina resor kunnat utveckla sitt klassiska bildningsideal och kunnande, och ville enligt detta ideal i Stockholm skapa en slottsmiljö värdig en europeisk stormakt. Samtidigt skulle det bli alltför kostsamt och tidsödande att låta beställa

och utföra utsmyckningarna utomlands. Troligen skulle det inte ens vara genomförbart. Idéer bollades fram och tillbaka med korrespondenten Cronström i Paris. När idén kläckts att låta kalla kunnigt folk till Sverige framstår det som det bästa förslaget av alla kategorier. Skulle man dessutom få fransmännen att stanna i Sverige skulle det innebära en investering och ett uppsving för den svenska konstproduktionen. Då skulle ett slags manufaktur kunna upprättas för byggenskap och konst, likt Les Gobelins i Paris, som var knutet till det franska överintendentsämbetet. Efter den stora branden 1697, när hela slottet fick byggas upp på nytt, blev Tessin dessutom den förste att få titeln överintendent i Sverige. (Han hade dock redan titulerats så i vissa utländska sammanhang.) I praktiken förändrades emellertid inget ännu kring hur slottsbygget organiserades. Ti-

teln var mest en fråga om rang och status i hovstatens hierarki, och 'slottsbyggningsmedlen' sorterade fortfarande under Överståthållaren i Stockholm. Det skulle dröja ända till 1800-talet innan Överintendentsämbetet fungerade som en självständig myndighet.

FRANSMÄNNENS VILLKOR

De flesta i den franska gruppen hade sin bakgrund i Paris målar- och skulptörskrå, Académie de Saint Luc. Ingen av dem var egentliga 'kungliga' hantverkare med pension på Louvren och ingen var ledamot i den kungliga konstakademien som instiftats några årtionden tidigare.

Däremot hade de, som tidigare nämnts, verkat inom det franska överintendentsämbetet, ofta vid manufakturen i Les Gobelins.

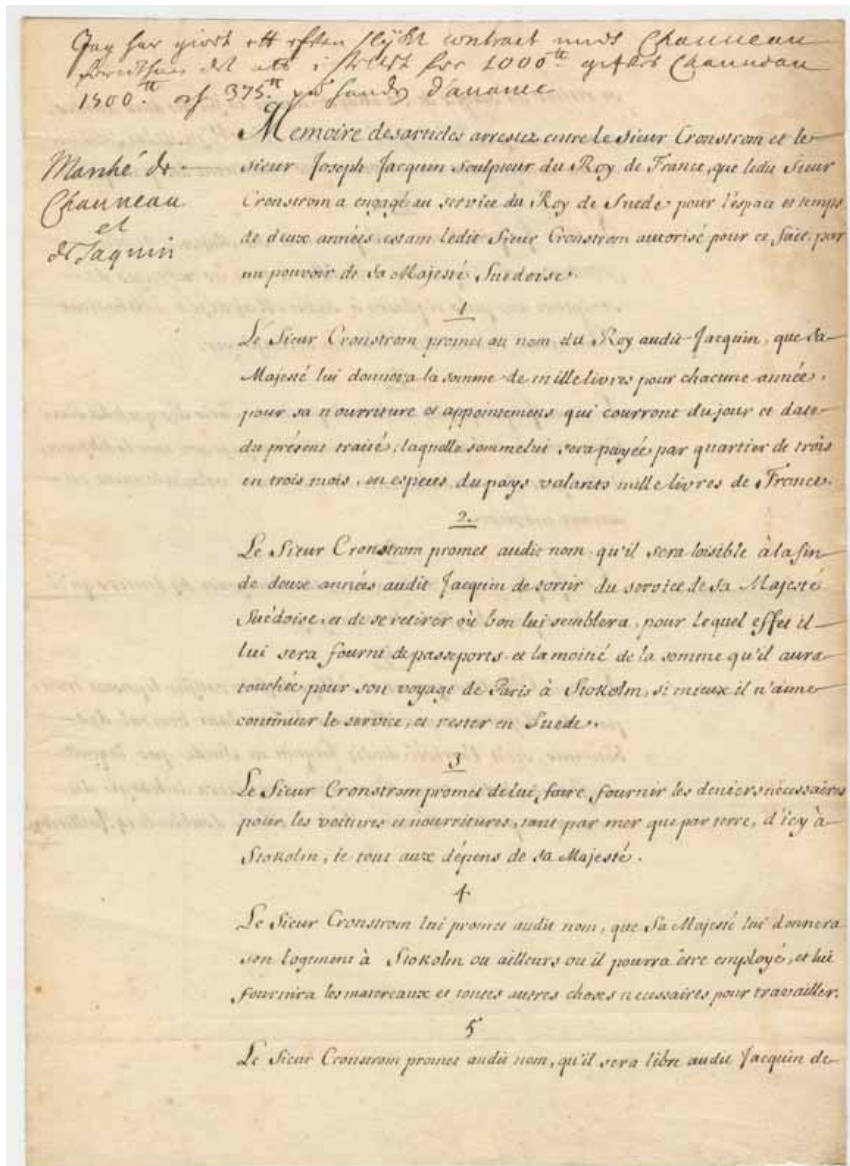
När fransmännen skulle resa fick de ett

arbetsintyg från den franska överintendenten, under denna period Colbert de Villacerf. Men intygen, 'certifikaten', fungerade också som ett slags tillstånd från den franske arbetsgivaren att de fick resa. Ibland betonades att de måste komma tillbaka om kungen och hans Bâtiments du Roi så krävde.

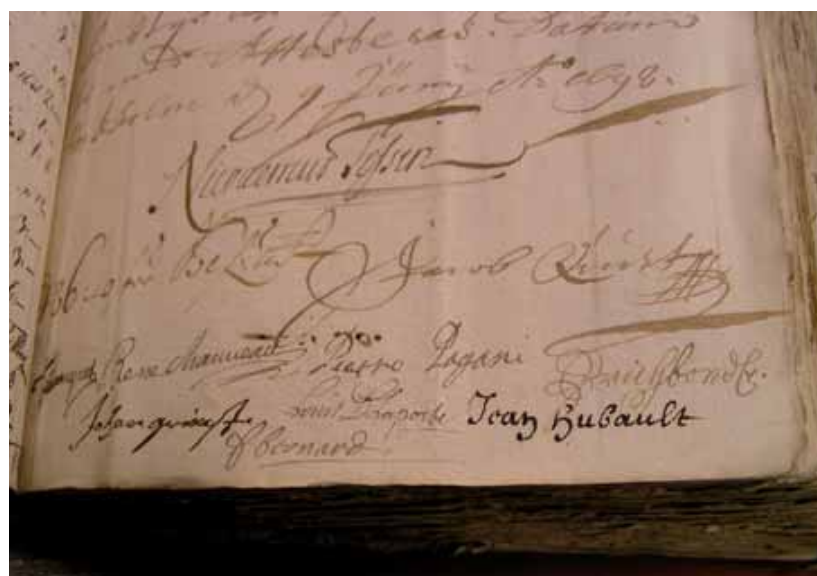
Ett kontrakt upprättades också mellan Kungl Maj:t och Tessin i Sverige å ena sidan och de franska hantverkarna å den andra. Det hela sköttes av Cronström i Paris. I kontraktet stipulerades vad fransmännen skulle få, men också de skyldigheter de hade att uppfylla. I Chauveaus, Jacquins och Delaportes kontrakt, som utformades i juli 1693 i Paris, det vill säga en knapp månad före avresan till Sverige, specificerades lönen som skulle utbetalas fyra gånger per år till var och en av dem. Till detta skulle de få det material som behövdes. Kungl. Maj:t stod för resekostnaderna och även för «hushyra, weed och ljus». I gengäld lovade skulptörerna att, så fort som order gavs, anträda resan utan uppehåll till Stockholm. Det stod dem fritt att lämna landet när två år fullgjorts, men det gavs också möjlighet för dem att stanna i Sverige om de så ville.

Anställningsförmånerna, med årlig pension och hyra, var unika för en slottshantverkare. Övriga hantverkare betalades endast för enstaka arbetsinsatser, och gick därmed miste om en regelbunden inkomst. Tessin uppbar dock, såsom hovarkitekt och senare överintendent, en årlig lön på hovstaten. Så var också fallet med enstaka målare. Samtidigt som fransmännen var i Sverige hade exempelvis David Klöcker Ehrenstrahl till sin död 1698 tjänst som 'hofconterfejare', det vill säga porträttmålare, med en lön på 1 200 daler silvermynt per år. I jämförelse kan nämnas att en styrman år 1700 hade en lön på 24 daler silvermynt per månad.

Lönerna som fransmännen fick från slottsbyggets medel var i paritet med hovkonterfejarens. Nivån tycks ha varierat något beroende på erfarenhet och uppgiftens komplexitet, men generellt var lönerna höga, vilket var ett viktigt incitament för att locka hit dem. Skulptören Chauveau uppbar till exempel till en början en lön på 1 000 daler silvermynt per år och han var bland de högst betalda i gruppen. Men det var framför allt som grupp fransmännen behandlades, snarare än som enskilda begåvningar. Tessin behövde ett kunnigt och effektivt arbetslag av bildhuggare, stukatörer, gjutare och

Ett kontrakt upprättades mellan Kungl Maj:t och Tessin i Sverige å ena sidan och de franska hantverkarna å den andra. Det hela sköttes av Cronström i Paris.

Kvittenser på utbetald lön. Lönerna tycks ha varierat något beroende på erfarenhet och uppgiftens komplexitet, men generellt var lönerna höga, vilket var ett viktigt incitament för att locka hit de franska hantverkarna.

Vid slottsbranden i maj 1697 förstördes stora delar av det påbörjade arbetet, även om den nybyggda norra längan var den del av slottet som klarade sig bäst.

målare för det nya slottsbygget. Dessa roller har sedermera kommit att förknippas med 'ornamentbildhuggare' och 'dekormålare', åtskilda från 'konstnärskonst' skulptörer och målare. Gränsdragningen mellan olika roller och grader av självständigt arbete var dock inte utkristalliserad under denna tid. Därför tycks de enskilda målarna och skulptörerna strävat efter att bryta sig ut ur gruppens helhet och istället bli bedömda för sin individuella prestation. På så sätt fick till exempel skulptören René Chauveau från 1696 ett förnyat kontrakt att bli betald per 'förtingat' arbete, ett slags förbestämt ackord, istället för den årliga lönen. Hans lön höjdes då avsevärt.

Flera av fransmännen hade med sig sina hustrur, syskon och barn till Sverige. Ytterligare äktenskap inom gruppen kom att ske i Sverige och flera barn föddes – och dog – i den franska församlingen i Stockholm. Flera av familjemedlemmarna tycks ha varit aktiva i verkstaden, vilket är typiskt för skråtraditionen. Hantverkarna, som samtliga var katoliker, levde och verkade mycket tätt och sammanhållet, i nära anslutning till den franska beskickningen. Där kunde de utöva sin katolska tro, något som annars var strikt förbjudet i Sverige vid denna tid. När slottsbygget stagnerade vid 1700-talets början och lönerna förlorade sin regelbundenhet återvände vissa i gruppen till Frankrike, så till exempel skulptören Chauveau med familj. De flesta avled dock i Sverige under tidigt 1700-tal.

ARBETET PÅ SLOTTET

Det gamla slottet Tre kronor som mötte fransmännen i början av 1690-talet skilde sig väsentligt från hantverkarnas arbetsplatser i Paris och i Versailles. Redan vid 1690-talets början hade Karl XI givit Nicodemus Tessin d.y. i uppdrag att förnya det gamla slottet. Detta skedde till en början genom att bygga om slottskyrkan från Johan III:s tid som låg i den norra

längans östra del. När de första fransmännen anlände fick de arbeta i slottskyrkan. Från 1694 arbetade de också med norra längans ombyggnad, i det «öfwersta galleriet» och de angränsande rummen i öster (den kungliga sviten, i dag benämnda 'audiensrummet' och 'Gustav III:s paradängkammare') och väster (drottningens svit). Endast de östra rummen hann dock färdigställas innan slottsbygget avbröts vid 1700-talets början.

När Tessin påbörjade ombyggnaden av slottet hade det fortfarande kvar karaktären av en medeltida försvarsborg. Branden 1697 innebar en total nybyggnad av slottet i en enhetlig stil. Vid branden kunde en del av det gamla slottets västra länga räddas. Den nya norra längans ytterväggar klarades också, men yttertaket och inredningarna förstördes och fick göras om, vilket syns på nybeställningarna i räkenskaperna från 1697 och framåt. Det tycks således som om fransmännen fick göra om allt som de gjort under 1690-talets första år.

Många frågor återstår kring hur det faktiska arbetet med dekorationerna gick till. Som tidigare nämnts hade de franska hantverkarna olika yrkeskompetenser med rötter i skråtraditionen, men i Sverige tycks rollerna ha utvidgats. Skulptörerna

fick, från att tidigare främst ha arbetat i sten eller trä, istället utföra dekorer i stucc. Till detta behövdes italienare och till den franska gruppen sällade sig således den från Italien härstammande Pietro Pagani, som från 1696 arbetade i par med René Chauveau och avlönades tillsammans med denne. Tidigare har det tolkats som om Pagani utförde de ornamentala motiven och Chauveau den figurativa utsmyckningen. Av utbetalningarna att döma tycks de dock ha kompletterat varandras yrkeskunskaper, där Chauveau utförde modellerna och Pagani troligen stod för kunskapen i hur man arbetade i stucc. Det mesta i galleriet tycks vara formgjutet i gips, vilket också räkenskaperna bekräftar. Inga formar har dock kunnat återfinnas. Visst efterarbete har sannolikt gjorts på plats, vilket till exempel materialleverans av «sågar att såga i gipsen» med vittnar om. Den franska gruppens arbete kompletterades också med utnyttjandet av lokala hantverkare såsom förgyllare, snickare och hantlangare, som användes vid behov. De senare hade dock inte anställning på slottet, som fransmännen hade.

Hela den franska gruppen omnämns alltid i källorna som «de fransöske hantverkarna», men det var inte nationaliteten i sig som åsyftades utan vad den stod för. På så sätt benämns Pagani oftast också som fransk, då han hörde till den franska verkstaden. Det viktiga med hantverkargruppen var att de utgjorde ett komplett och kompetent arbetslag. I Tessins friherre- och grevebrev nämns som en av dennes främsta förtjänster just «Den redeliga och oförtrutna omsorg som han har haft i det förflutna medelst en flitig correspondance ifrån Frankrike at införskaffa en hoop habile och snälla arbetare, såsom målare, bildhuggare, gjutare, gullsmeder och flera andre...». Men det var inte bara för Tessins egna meriter som fransmännens närvaro i Sverige var viktig. I den organisation som skapades kring dem under 1690-talet lades grunden till både 1800-talets Överintendentsämbete, nuvarande SFV, och den konstakademi som instiftades på 1730-talet med främsta syfte att utbilda skickliga konstnärer för slottsbygget. Vid den tidpunkten var dock Tessin d.y:s franska arbetslag utbytt mot en ny generation hitresta fransmän. **KV**

Spåren av 'de fransöskes' verktyg syns tydligt i galleriets skulpturer. Lika tydligt i dag som för 300 år sedan.

Lista över de hantverkare som reste till Sverige, uppställd efter ankomstår till Stockholm:

- 1693
René Chauveau, bildhuggare, 1661–1722, anlände augusti 1693, reste från Sverige augusti 1700
Louis Delaporte, bildhuggare, anlände augusti 1693, dog i Sverige i november 1701
Joseph Jacquin, bildhuggare, anlände augusti 1693, dog i Sverige i maj 1703
- 1694
Francois Bernard, bildhuggare, anlände sommaren 1694, dog i Sverige 1706
Jean-Francois Cousinet, guld- och silversmed, anlände sommaren 1694, dog i Sverige i mars 1714
Jacques Foucquet d.y. (son till Jacques Foucquet d.ä.), målare, anlände sommaren 1694, reste från Sverige sommaren 1702
Claude Henrion, bildhuggare, anlände sommaren 1694, dog i Sverige i december 1710
Jean Hubeault, gjutare, anlände sommaren 1694, reste från Sverige augusti 1706
- 1695
Jacques Foucquet d.ä, bildhuggare, anlände hösten 1695, reste från Sverige 1706, återkom 1707. Död i Frankrike 1731
Bernard Foucquet (son till Jacques Foucquet d.ä.), skulptör, anlände hösten 1695, reste från Sverige 1710
Claude Jacquin (bror till Joseph Jacquin), skulptör, anlände juni 1695, reste från Sverige september 1698
- 1696
(Evrard Chauveau, 1660–1739, bror till René Chauveau, målare på Drottningholm, anlände 1696, återreste till Frankrike 1703)
- 1697
Francois Aubry, gjutare, anlände maj 1697, dog i Sverige i mars 1713
Zéphirin Adam, skulptör, anlände juli 1697, reste från Sverige augusti 1698
Charles Langlois, formare, anlände maj 1697, dog i Sverige 1703
Jacques de Meaux, målare, anlände augusti 1697, stannade åtminstone till 1711
- 1699
Pierre Robert, skulptör

ÖVRIGA, TROLIGEN YRKESVERKSAMMA, FAMILJEMEDLEMMAR:

- Jeanne Fremery, hantverkskunnig, hustru till Delaporte, anlände 12 juni 1695, kvar i Sverige åtminstone 1702
Claude Pelisson, hustru till Joseph Jacquin, anlände sommaren 1697, möjligen hantverkskunnig, anställd i hovstaten hos Ulrika Eleonora
Catherine Cuccy, kunnig i att förgylla, hustru till René Chauveau, anlände hösten 1694, reste från Sverige augusti 1700

Kungen följer intresserat med i renoveringsarbetet.

Under kungligheternas fötter

Under närmare 250 år har parkettgolven på Stockholms slott burit kungligheter och besökare till vardags och fest. Golven har lappats och lagats akut många gånger genom historien. Nu genomförs en omfattande renovering för att rusta golven för framtiden.

SAMUEL KARLSSON, *Frilansskribent*

ELHYVELNS ENVISA TJUTANDE ekar i Karl XI:s galleri och en svag doft av skoltidens slöjdsal vilar i luften. Det är en oväntad interiör som man i dag ser i den vackra festvåningen. Långt från stora middagar med frasande klänningar och klirrande kristallglas jobbar Björn Lind och Joakim Lennartsson från J. Lennartssons snickeri med att restaurera det slitna parkettgol-

vet. De har monterat ett stort byggtält i den västra delen av galleriet. I den östra delen är konservatorer i full färd med att restaurera målningarna i taket. De har i sin tur rest stora byggnadsställningar för att kunna utföra sitt arbete. Vid halvtid kommer de olika hantverksteamerna att byta plats med varandra. Renoveringsarbetet har förvandlat Karl XI:s galleri till

Renoveringen förvandlade Karl XI:s galleri till byggarbetsplats.

Som underlag för de renoverade parkett-tavlorna har snickarna skruvat fast läkt i undergolvet. Läkten hyvlas sedan och slipas till millimeterpassning för att parketten ska ligga stadigt.

Slipmaskinen är monterad i en hembyggd släde som gör att det blir rätt nivå över hela golvet.

en byggarbetsplats. Allt ska vara klart till Nobelmiddagen den 11 december, dagen efter prisutdelningen.

– Det är mycket jobb kvar men vi kommer att hinna. Vi har ett väl uträknat tidschema som vi ser till att följa, säger Joakim Lennartsson.

Totalt jobbar ett team om sex till åtta snickare från Lennartssons snickeri på slottet och några av dem jobbar med att renovera golvtavlorna i snickeriet.

Varje år besöker närmare 300 000 personer Stockholms slotts representationsvåningar. De guidas genom salar och gal-

lerier för att beskåda slottets unika inredningar, konst och arkitektur. De vandrar från rum till rum på tjocka mattor. Under mattorna ligger den gamla ekparketten som efter mer än 200 år börjat tröttna på alla tusen fötters tyngd. Sakta men säkert har slitaget blivit allt mer påtagligt och på sina ställen har bitar gått sönder när någon välbyggd besökare trampat igenom. Det har lagats och lappats genom åren med diverse kreativa lösningar som gips och skum, men när slitaget nu blivit allt för allvarligt räcker det inte med avgränsade reparationer längre.

– Vi har fått göra många akuta lagningar och det har pågått under en längre tid. Som regel har det alltid varit något att åtgärda inför eller efter någon större tillställning. När de här golven lades räknade man inte med de turistströmmar som i dag besöker slottet, säger Torsten Gustavsson som är Statens fastighetsverks egen snickare på slottet och byggledare för golvrenoveringen.

De snickare som nu jobbar i Karl XI:s galleri gör en övergripande renovering och rustar golven så de ska klara trampet av tusentals fötter även i framtiden.

Catharina Nordenstedt vid Statens fastighetsverk är projektledare för arbetet. Renoveringen föregicks av ett omfattande planeringsarbete med Torsten Gustavsson och med arkitekten Anders Rosenberg vid Johan Celsings arkitektkontor för att bestämma hur man skulle gå till väga och vilket slutresultat som var önskvärt.

– Vi kom ganska snabbt fram till att vi ville laga parketten utan att förändra dess karaktär. Det ska inte se ut som nytt 1700-tal. Vi vill att patinan ska finnas kvar. Det är viktigt att se med historiska ögon på golvet, säger hon.

När huvuddragen för hur renoveringen skulle genomföras var fastlagda började man söka efter lämpliga hantverkare. Ett tiotal snickerier lämnade in offerter och fyra av dem fick renovera varsin provtavla.

– Alla fyra var mycket kvalificerade snickerier. Men det var ett snickeri som utmärkte sig när det gäller kreativa lösningar och lyhördhet för rummet och det var J. Lennartssons snickeri från Hedesunda. De fick jobbet att iordningställa golven i Västra gästväningen och Karl XI:s galleri, säger Catharina.

VAGA SPÅR I ARKIVEN

Den 7 maj 1697 inträffade den stora branden som ödelade stora delar av slottet Tre kronor i Stockholm. Tornspiran med de tre gyllene kronorna slukades i eldhavet och med den gick det gamla slottet i graven. Det enda som fanns kvar efter branden var den ombyggda norra längan och det var den delen som Nicodemus Tessin d.y. utgick från när han ritade det nya rätvinkliga slottet i romersk barock. Enligt tidigare uppgifter var Stora galleriet, som senare fick namnet Karl XI:s galleri, och rummen intill inte värre skadade av lågorna än att de kunde repareras. Senare tids forskning har dock visat att det inte

stämmer. Den norra längan fick en fullständigt ny inredning men efter samma ritningar som tidigare. När Tessin d.y. dog 1728 tog Carl Hårleman över som arkitekt för slottsbygget. Hårleman arbetade med Stockholms slott under hela sitt yrkesverksamma liv. Det blev färdigt 1754, ett år efter hans död, men även efter det fanns mycket att göra på slottet och det har skett en hel del förändringar sedan dess. När nya regenter flyttat in eller inför betydande statsbesök, som när den ryske tsaren kom på besök sommaren 1838 eller när kejsar Wilhelm gästade slottet 1888, har hantverkarna varit flitigt anlitade. Ofta har det handlat om målning eller tapetsering och de arbetena finns ganska väl dokumenterade. Det är svårare att veta vad som gjorts med golven.

Inför den nu aktuella renoveringen har en omfattande arkivundersökning genomförts av Catrine Arvidsson. De snickarräkningar, rumsbesiktningar och dagsverksrapporter som hon granskat från början av 1700-talet och fram till våra dagar är ofta vaga och generella.

Man kan bland annat läsa om när det som i dag kallas för Västra gästväningen gjordes i ordning 1770 för prins Fredrik Adolfs räkning. De två rummen som beboddes av prinsen fick påkostad ekparkett och de två drabantsalarna fick enklare golv med ekbräder lagda i rutor. I de gamla dokumenten finns hantverkarnas arbete noterade: i juni har snickare «hoplimmat och tillagat eke golftaflor samt gjort panel för hans kongl. höghet Prins Fredric Adolf». Vidare står det om «30 tolfte bräder till golf uti hans kongl. höghet Fredrics Drabantsal inlagt 1770 af Hallman». Något år senare i april 1772 fakturerades «16 quarters nya ek golftaflor». I en snickarräkning daterad februari samma år redovisas snickararbeten för bland annat golven men det framgår inte vilket rum det gäller: «et rum 2ne trappor upp golfwet som war förnött, uttagit förbättrat, samt åter uppsatt och inlagt». Ytterligare ett exempel på hur golvlagningarna kunde redovisas är en snickarräkning från oktober 1779: «Uti Hans Kongl. Majts öfra och nedre rum lagat golfven».

Även om det är svårt att avgöra exakt vad som gjorts vid de olika tillfällena och i vilka rum kan man dock dra slutsatsen att golven varit föremål för många reparationer genom åren. Ibland har det skett efter någon stor festlighet som i januari 1778. Då fick man laga golvet i Stora galleriet efter skador som inträffat vid en maske-

Parkett-tavlorna vilar stadigt på golvläkten och fästs i undergolvet med skruvar genom de gamla spikhålen.

På vissa tavlor har man lagt in tunna lister där glipor uppstått i parketten. Listerna hyvlas plana med golvet och färgas sedan in med pigment och olja för att bli så osynliga som möjligt.

radbal. Kanske var det någon av de upplädda gästerna som vrickade foten när ekparketten gav vika. Under 1800-talet blev noteringarna om utförda dagsverken på golven i slottet ännu mer vaga: «Prinsens f.d. rum: lagning af panel, golf och fönster». De sista noteringarna om arbeten med golven är från tiden 1922–36. Då redovisas «underhåll och reparationer av lås, dörrar, fönster och golv» som en gemensam punkt i räkenskaperna utan några vidare förklaringar om vad som gjorts.

undergolvet istället. Läkten hyvlas och slipas sedan till rätt nivå med millimeterprecision, allt för att ekparketten ska få ett så stadigt och jämnt underlag som möjligt att vila på. Slipmaskinen är monterad i en hemmabyggt släde som gör att det blir rätt nivå över hela golvet. Det väsnas och dammar en hel del. Man kan anta att snickarna jobbade under lite andra förutsättningar i mitten av 1700-talet även om det händer att Björn och Joakim använder gamla hederliga handhyvlar också.

flätverk. Det fungerar som en fjäder och golvtavlornas uppbyggnad gör att golvet sviktar och blir behagligt att gå på. Ramen var tidigare ordentligt fästad och fastspikad med handsmidd järnspik i undergolvet. När nu snickarna varsamt och försiktigt lyfter upp golvtavlorna måste de först såga av spikarna.

– På en del ställen har det varit som om någon skjutit ett hagelskott genom parketten. Det var väldigt mycket spik och även en del skruvar som kommit till

Golvet i galleriet består av 300 kvadratiske parkett-tavlor som är fästade med spånt i varandra och bildar ett vackert mönster.

De sparsamma beskrivningarna av hantverkarnas arbeten gör att det är svårt att exakt datera parkettgolven som ligger på plats i dag. Enligt uppgifter som Nicodemus Tessin skrev ner 1720 fanns det för galleriets räkning en stor del «Ekegälf, hwilka äfwenwähl färdiga ligga». Alla golvtavlor som turister och statsmän trampar på i dag är original från den tiden. I Västra gästväningen ligger flertalet av golvtavlorna orörda på sitt underlag.

BUKTANDE PARKETT

Inne i snickarnas stora tält är en stor del av ekparketten upptagen. Björn och Joakim jobbar för fullt med att anpassa den nya läkningen som läggs ovanpå undergolvet. Ursprungligen använde man klossar, kilar och stickor för att fylla ut ojämnheterna. Nu skruvar snickarna fast läkt i

– Det är ett privilegium att få jobba med ett sådant här projekt och vi använder alla sätt för att få ett så bra resultat som möjligt. Parketten har trots sina skavanker hållit under 250 år och när vi är klara ska det förhoppningsvis hålla lika länge till, säger Joakim.

Hela golvet i Karl XI:s galleri är uppbyggt som ett stort schackbräde med 300 kvadratiske golvtavlor som är sammanbundna med varandra med en spånt och tillsammans bildar de ett vackert mönster. Golven i Västra gästväningen har en lite annan konstruktion. Där är golvtavlorna lagda utan spåntning. Men grundprincipen är den samma. Varje tavla är uppbyggd med en yttre ram och ett flätverk som är bärande mot undergolvet. Fyllningarna består av ett tjugotal eklattor som vilar på urfrästa kanter i regelverkets ram- och

senare och vi måste gå varsamt tillväga, säger Joakim.

Nu skruvas ektavlorna i undergolvet istället för att spikas. Det gör man för att undvika vibrationer som kan ge skador i underliggande rum. Skruvarna som placeras i de gamla spikhålen har dolts under nya träpluggar, och för att de inte ska synas som ett mönster av ljusa prickar har de ruggats upp och infärgats med pigment och linolja. På vissa tavlor har man också ersatt tunna lister på kanterna som lagts dit för att det inte ska uppstå glipor i golvet. Även listerna har behandlats för att smälta in i golvet.

Alla större lagningar görs i huvudsak på undersidan av golvtavlan. Det arbetet utförs inte på plats utan tavlorna skickas till snickeriet i Hedesunda. Där hyvlas ojämnheterna till och ny ek limmas på

plats för att få en enhetlig tjocklek på ramverket. Inför renoveringen har det gjorts en omfattande uppmätning med laser av hela golvet. Mätningarna visade att golvet i galleriet buktade något och nivåskillnaden var som mest två och en halv centimeter. Träfrisen längs med väggarna, trösklarna och stenplattorna framför eldstäderna visade sig ligga på en jämn nivå.

– De visste vad de gjorde när underlaget för golven gjordes. De små förändringar som skett beror lite förenklat uttryckt på

Renoveringen av golven påbörjades i Västra gästväningen i slutet av augusti 2006. Där var slitaget mer naturligt och mjukare än i Karl XI:s galleri som troligen fått en hårdare behandling vilket resulterat i att ytan blivit uttorkad och stickig.

– Att slitaget ser annorlunda ut kan bero på olika materialval. I galleriet är eken mer vresig än i gästväningen och det kan vara en av orsakerna till att ytan blivit så kraftigt nött. Vi har diskuterat om vi skulle slipa parketten men det skulle vara

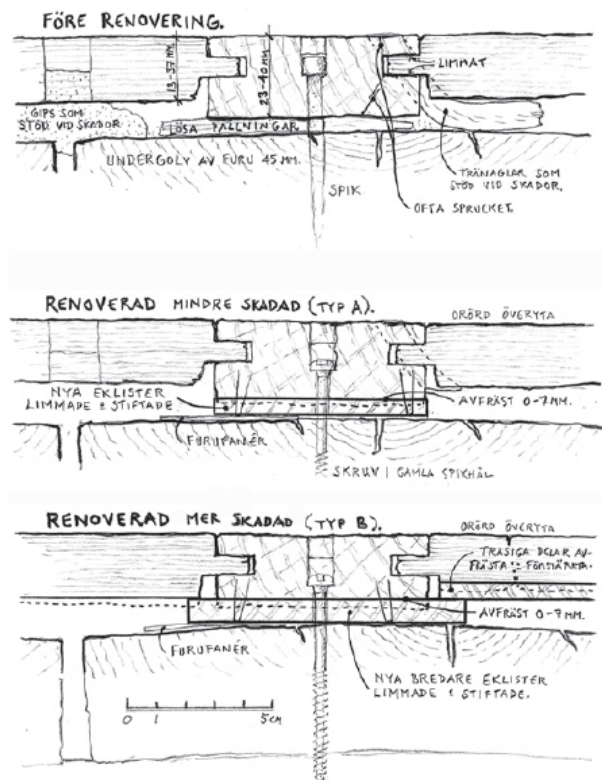
ett jobb som är lite utöver det vanliga, säger Joakim.

När golvtavlor lyfts upp har snickarna gjort olika fynd. Allt från hårnålar till fragment ur Bibeln har legat gömda under parketten. Alla fynden har de nu satt upp på en av väggarna inne i byggtältet. Där kan man bland annat läsa en hälsning på en trästicka från snickaren Sigvard Jarlebo: «Den 5 mars 1960 lagade jag dessa rutor det var till balen den 12 mars 1960 som var för Sibyllas döttrar. Europas prin-

Skruvarna i de gamla spikhålen döljs av träpluggar som jämnas av och färgas in med parketten.

Alla lagningar av golvet sker från undersidan. Ojämnheter hyvlas till och ny ek limmas på för att få en enhetlig tjocklek på ramverket.

att bjälklaget buktar ner något på mitten, säger Elias Andersson vid Johan Celsings arkitektkontor, som arbetat med dokumentationen av arbetet för Slottsarkitektkontorets räkning.

När parketten lyftes bort kunde man också dokumentera undergolvet och en del av bjälklagen. Tidigare har det inte funnits några ritningar eller beskrivningar på de här dolda delarna i slottets konstruktion.

En noggrann skadeinventering har gjorts och varje enskild golvtavla har fått en egen ritning. Ritningarna ligger nu till grund för snickarnas renovering. Under arbetets gång antecknar man om det finns några egenheter med den enskilda tavlan. Det kan exempelvis röra sig om signaturer, gamla brandskador eller andra detaljer som berikar historien om ekparketten.

negativt för karaktären på rummet. Om vi slipar ytan blir golven helt plana och ytan blir som ny. Den historiska dimensionen går förlorad, säger arkitekten Anders Rosenberg.

KASTMYNT OCH HÄLSNINGAR

I Västra gästväningen behövde snickarna inte lyfta upp hela golven utan kunde koncentrera arbetet till de områden där de stora gångstråken går. Under ett tidigt skede av renoveringen fick de ett lite oväntat besök. Det var kungen själv som kom för att inspektera arbetet.

– Det är klart att man blir lite svettig när man får sådant besök och just den golvtavlan som vi jobbade med då var lite extra knepig. Men samtidigt är det väldigt roligt att kungen visar sitt intresse och det bidrar till att vi känner att vi gör

sar var inbjudna och sessorna förstås.» Sigvard Jarlebos enkla hälsning känns trots sin relativt ringa ålder som ett viktigt tidsdokument.

Under arbetet med golven i den Västra gästväningen hittade man ett annat intressant föremål som vidgar tidsperspektivet. Det var ett kastmynt från Ulrika Eleonoras begravning 1742. Myntet är nu tillbaka på samma plats där man fann det med en bifogad hälsning från vår tid.

Renoveringen av parkettgolven går vidare under hösten. Joakim och Björn fortsätter jobba med den ena golvtavlan efter den andra. Det är ett stort pussel som de ska lägga innan Nobelpristagarna med följe kan vandra in i den vackra festväningen. När jobbet är klart står ekparketten rustad för alla tusentals turister och gäster i kanske 250 år till. **KV**

I institutets 'vardagsrum' står en Karl Johanmöbel inköpt 1976 i Stockholm.

En oas för koncentrerad forskning

Dragomanhuset – bara namnet gör att man genast vill börja forska i dess österländska ursprung. Det ligger något mycket personligt över det Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul (SFII), som på många vis känns mycket mer som ett hem än som ett institut.

ELISABET LORENZ-WERNER, *Informatör/skribent*, SFV

DRAGOMANERNAS HEM har det förvisso varit, liksom en norsk sjökaptens, svenska legationsprästers och under en period också den svenske ambassadörens. I dag lyser flitens lampa över initierade forskare och här knyts ständigt nya band mellan öst och väst.

Den historiska tomten som hyser Sveriges äldsta beskickning är en exotisk och rogivande bas för ett av Sveriges forskningsinstitut i utlandet. Några steg bort tronar det svenska generalkonsulatet, en kreativ samarbetspartner i det idoga arbetet med att förstärka banden mellan Sverige och Turkiet. När Kulturvärden besöker SFII är det sommar och relativt lugnt. Två forskare finns på plats liksom direktören, Karin Ådahl, docent i konstvetenskap. Det luktar böcker och skurmedel. Kanske beror den speciella atmosfären på stämningen mellan personalen och gästforskarna. Här sker ständigt nya möten mellan människor med intressen som rör sig i samma sfär. Nya idéer och inspiration uppstår i engagerade och intensiva samtal om olika forskningsämnen.

Till den tomt som Sverige i år ägt i 250 år köpte man 1787 till en granntomt på den nordöstra sidan, där Dragomanhuset sedan byggts i flera olika etapper. Här uppfördes först en byggnad som innehöll ett stort kök på bottenvåningen och rum åt betjänterna på ovanvåningen. Övervåningen i trä brann 1829, men byggdes upp igen av en italiensk arkitekt vid namn Peverata. När arkitekten Domenico Pulgher byggde det nya svenska generalkonsulatet

1870 var tanken att han också skulle reparera köksbyggnaden, men det är oklart om det blev av. Fram till 1879 hade legationsprästen bott i byggnaden och dragomanen hade haft sitt arbetsrum där. Ordet dragoman (tercüman på turkiska) kommer från arabiskans 'tarjuman' som betyder tolk. Dragomanen var en person som tilldelats en mycket hög befattning som officiell tolk vid hov eller beskickningar i Orienten. Mäktigast var den dragoman som arbetade för storviziren i Konstantinopel, som man kallade Porten. En av de sista dragomanerna var svensken Johannes Kolmodin (1884–1933). Om Johannes Kolmodin kan man läsa mer i en av SFII:s skrifter, utgiven 2006.

Både i mitten och i slutet av 1800-talet reparerades huset. Efter arkitekten Bernardo Bottarlinis anvisningar fick huset 1886 en ny våning för att kunna rymma hela den utsända beskickningens personal. Nu började huset likna det hus vi kan besöka i dag. År 1903 förändrades rumsfördelningen något av arkitekten Delfo Seminati. På de två första våningarna ligger biblioteket, det gemensamma köket, ett antal datorplatser för forskare, sex gästrum och ett sällskapsrum inrett med svenska Karl Johanmöbler. På den översta våningen har direktören sin bostad och sitt kontor och – inte att förglömma – en hänförande utsikt över Bosporen. I källaren finns Andrén-auditoriet med plats för 60 personer och ett seminarierum. Tanken med den miljö man skapat de senaste åren med det nya auditoriet och ny teknik

är bland annat att kunna hyra ut salarna till svenska företag som behöver större utrymmen vid konferenser och kurser.

INSTITUTET FLYTTAR IN

När SFII bildades i Istanbul 1962 för att främja svensk forskning om Turkiet, Främre Orienten och Centralasien hade de inte egna lokaler utan fick låna en lägenhet på översta våningen i nuvarande generalkonsulatet. Där kunde svenska forskare bo under kortare perioder. Institutet drevs tack vare privata donationer och mycket ideellt arbete. Diskussioner om att SFII skulle kunna använda sig av Dragomanhuset pågick i många år, men det var först på hösten 1973 som det positiva beskedet från dåvarande Byggnadsstyrelsen kom. Institutet flyttade in i januari 1974 och hyran sattes till 25 000 kr/år. År 1976 fick SFII sitt första statsbidrag. Dragomanhuset reparerades något inför inflyttningen 1974, men var ändå under många år i dåligt skick. På 1980-talet gjorde Byggnadsstyrelsen några större förbättringar, med bland annat ny värmepanna, nytt tak och ny rappning av fasaden. År 1987 fick SFII sin första fasta föreståndare, då på halvtid. Att någon fanns på plats och kunde ägna sig helhjärtat åt institutet gjorde stor skillnad för verksamheten. År 1991 fick den Stockholmsbaserade arkitekten Chet Kanra i uppdrag att rita en ombyggnad av institutet. Man behövde en bostad för föreståndaren (nu en heltidstjänst) och en upprustning vad gällde datorer och annan teknik. Efter att ha mottagit ett stort bi-

drag av Wallenbergstiftelsen 1996 blev det också möjligt att bygga det efterläng-tade auditoriet. Det första bidraget följdes av flera andra donationer från svenska företag i Turkiet. I juni 1999 invigdes det stiliga Andrén-auditoriet, namngivet efter initiativtagaren. På auditoriets tak byggdes också en uppskattad takterrass i anslutning till det gemensamma köket.

Karin Ådahl menar att Dragomanhuset fungerar bra för verksamheten trots att det inte byggdes för detta ändamål.

– Visst är det gammalt och trångt och naturligtvis kan man hitta fel på såväl brandskydd som tillgänglighetsaspekter, men atmosfären är mycket god. Gästerna upplever alltid huset som både trivsamt och funktionellt.

Att luftkonditioneringen inte riktigt är till allas belåtenhet behöver Karin Ådahl inte tala om för mig denna varma julidag. Vi sitter i hennes kombinerade kontor och privata vardagsrum på översta våningen. Termometern visar 29 grader varmt, inomhus. Personalen håller på att packa för att ge sig av på sommarlov. Några veckor tidigare hade Karin Ådahl och hennes kollegor tre veckors sommaruniversitet här med ett tjugotal studenter och forskare som fick fördjupa sig i SFII:s ämnen i tryckande hetta.

EN SVENSK OAS

Karin Ådahl menar att platsen är oerhört viktig för forskarna; platsens betydelse och historia bidrar i hög grad till att göra SFII till en idealisk forskningsplats.

Inte nog med att tomten ligger mitt i Istanbuls historiska kärna, berättar Karin, på mindre än en halvtimme kan SFII:s besökare nå så många historiskt intressanta och relevanta platser, bibliotek, arkiv och museer de kan tänkas önska sig.

Och när sökandet i arkiv och/eller bibliotek är avslutat för dagen kan man återvända till den svenska oasen på den annars mycket livfulla shoppinggatan och fördjupa sig i sitt forskningsmaterial. Närheten till andra ambassader och institut är också en viktig aspekt som Karin Ådahl vill lyfta fram som positiv för såväl generalkonsulatet som forskningsinstitutet. Det är enkelt att hålla kontakten och bygga nätverk när man hela tiden möts i kvarteret, berättar hon.

– Det är så otroligt roligt att göra detta för Sverige, säger Karin Ådahl, som själv också hinner med att driva flera forskningsprojekt och vars ork för denna verksamhet inte verkar ha några gränser.

Marianne Boqvist, fil.dr i konsthistoria, med forskningsinriktning på *Stadsplanering och arkitektur i 1500-talets Damaskus* är en av gästforskarna i juli. En tidig morgon visar hon mig bästa vägen för att ta sig till andra sidan av Gyllene hornet. Vant slänger hon sig mellan transportmedlen och de många filerna på Istanbuls gator. Spårvagnens mycket nasala förinspelade röst har just utstött ett långt 'Güllhane' och snart har vi nått kvarteren där hon försvinner in på ett av Istanbuls många historiska arkiv. Det myllrar av liv överallt. Mellan moské-kupoler klädda med iznik-kakel från golv till tak, minareter, basarer sprängfyllda av guld, grälla fotbollströjor, sockerpudrade sötsaker, hundvalpar och påfåglar inklämda i burar och kryddblandningar med namn lika vackra som omöjliga att lägga på minnet, pågår vardagen i Istan-

bul, högljudd och doftrik. Den extrema kontrasten mellan lugnet vid det svenska generalkonsulatet och livet som pågår här är slående. Den av nobelpristagaren Orhan Pamuk skildrade 'Hüzün' – den 'melankoli' eller 'svarta lidelse' han i sina böcker försöker förklara som förenande länk mellan de Istanbul-bor som lever i tiden efter det storslagna osmanska rikets fall – skulle jag gärna gå här och leta efter, länge.

Tradition möter modernt, öst möter väst, kontrasterna avlöser varandra på alla tänkbara sätt. Samma kväll hittar jag Marianne Boqvist böjd över en av datorerna i SFII:s bibliotek igen. Med erfarenhet från universitet i Paris, Damaskus och Cambridge vet hon vad hon talar om då hon säger att det är svårt att hitta en bättre plats att forska på.

Rester av muren från 1800-talet utgör fondvägg i Andrén-auditoriet. Professor Carl-Gustaf Andrén var projektets initiativtagare. Arkitekt var Chet Kanra.

LÄS MER:

Dragomanhuset och Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

Ulla Ehrensvärd, Stockholm 1999

Det svenska palatset i Konstantinopel

Bengt O.H. Johansson 1964

The Swedish palace in Istanbul

Sture Theolin, Istanbul 2000

Beställ skrifter från SFII www.srii.org eller

kontakta kansliet på Skeppargatan 8,

114 52 STOCKHOLM, tel 08-662 75 70

fax 08-665 31 33. e-post sfi@swipnet.se

SFII:s verksamhet liknar syskonverksamheterna i Aten och Rom med konferenser, seminarier, symposier, forskningsprojekt, doktorand- och magisterkurser och föreläsningar. SFII utlyser fyra stipendier om året, två på våren och två på hösten samt ett turkologistipendium med en betalande forskare boende i landet. Institutet är öppet för forskare från hela Norden, men stipendierna ges enbart till svenska forskare verksamma vid svenska universitet.

Att knyta band med universitet i Istanbul är en annan uppgift och då främst inom ämnen som konst och arkeologi, humaniora och samhällsvetenskap. Institutet ger ut flera publikationer: den vetenskapliga skriftserien *Transactions*, serien *Skrifter* och i samarbete med institutets vänförening, årsskriften *Dragomanen*. **KV**

Historia och nutid förenas i ett färgstarkt, doftrikt och högljutt Istanbul.

Europas kulturarv

MONICA STRANDELL, *Frilansjournalist*

Europa Nostra – Vårt Europa på latin – är Europas ledande kulturarvsorganisation och vill uppmärksamma och värna om det gemensamma kulturarvet i Europa. Modern arkitektur och industriminnen ägnas också allt större intresse. Ett exempel är restaureringen av Eslövs medborgarhus från 1948 som i år fick diplom i den årliga prestigefyllda tävlingen. Sedan ett år finns även Europa Nostra Sverige och från årsskiftet är Sverige återigen företrätt i tävlingsjuryn.

EUROPA NOSTRA arbetar på flera plan, bland annat genom politisk påverkan såväl lokalt som inom EU. Organisationen stödjer kampanjer för hotade kulturarv och idkar utbyte av idéer och erfarenheter över nationsgränserna.

Europa Nostra bildades 1963 som en vidareutveckling av det engagemang som Italia Nostra uppbådade internationellt för bevarandet av Venedigs kulturarv i samband med översvämningsshotet. De båda världskrigens härjningar och stora förluster av högt skattade monument och kulturbyggnader bidrog också till insikten om att engagemanget för Europas kulturarv inte har några nationsgränser utan är gemensamt.

I dag finns Europa Nostra i 45 europeiska länder och har stödmedlemmar i tio länder utanför Europa. Europa Nostra, som är ett stort och värdefullt nätverk för alla som arbetar med restaurering och kulturarvsfrågor, har ett nära samarbete med EU, Europarådet och Unesco.

Europa Nostra Sverige bildades i november 2006 efter cirka tio år som informellt nätverk. Ordförande i Europa

Nostra Sverige är arkitekten Catherine Paues von Arnold. Hon fick uppdraget att representera Sverige i Europa Nostra Council, med säte i Haag, efter att i elva år ha varit ordförande för Svenska Byggnadsvårdsföreningen.

– Det arbetet har skapat ett brett svenskt nätverk och goda insikter i hur vi från svenskt håll på olika sätt arbetar med kulturarvsfrågor, säger hon.

– Europa Nostra vill påverka politikererna inom EU och vara en röst för Europas kulturorganisationer. Vi arbetar intensivt med att se kulturen som en gemensam fredsbevarande kraft; kulturen stärker vår europeiska identitet, säger Catherine.

Moderorganisationen Europa Nostra har tre arbetsgrupper som arbetar med aktuella frågor. Policygruppen driver frågor som rör villkoren för kulturbevarande, exempelvis skattefrågor och kulturturism, vidare uppåt i hierarkierna. Deklaration tas fram och uttalanden görs av policygruppen. Ett konkret exempel från Sverige är att verka för sänkt moms på restaureringsarbete, något som har införts i Frankrike och Nederländerna.

– Väl omhändertagna kulturmiljöer ge-

nerer spinoff-effekter i form av en ökad tillströmning av turister till Sverige. Skatten kan istället tas hem på mat och husrum, säger Catherine.

Landskapsgruppen hanterar frågor om bland annat vindkraftverk och kustlinjer. Placeringen av vindkraftverk och höga byggnader i historiska städer diskuteras.

Öst- och Centraleuropagruppen skapar kontakter i EU:s nya medlemsländer, stödjer föreningar och bildandet av nya Nostras.

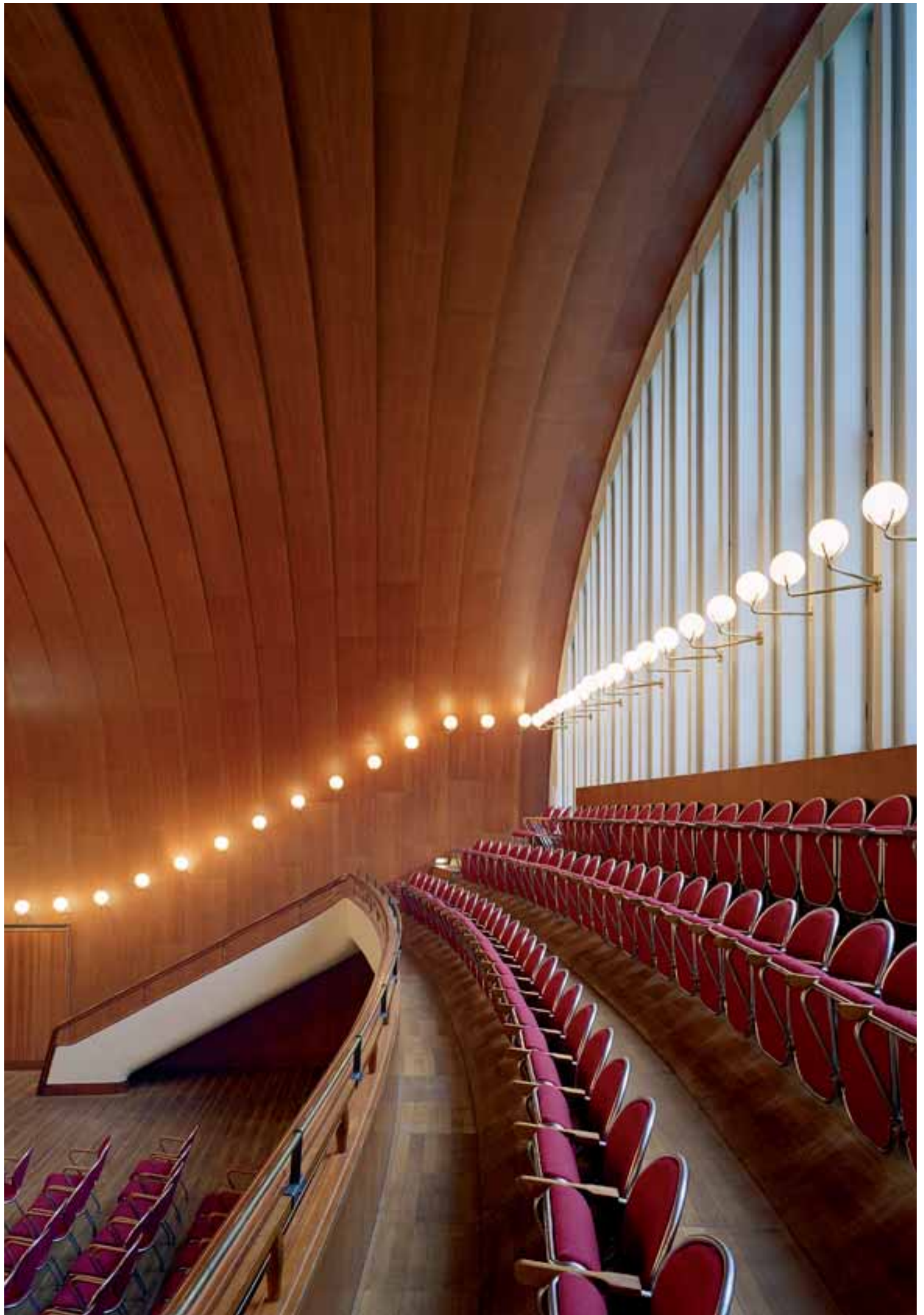
– I Baltikum, på Balkanhalvön och i Kosovo har mycket gjorts under senare år, säger Catherine. För närvarande är det bland annat ett hotat kulturarv i Kosovo och de romerska baden i Allianoi i Turkiet och bevarande av Elbes dalgång nära Dresden som ägnas uppmärksamhet.

Europa Nostra har sedan 1978 delat ut priser för att inspirera och lyfta fram speciellt lyckade bevarandeinsatser när det gäller byggnader och parker. Under åren har 40 svenska projekt belönats, varav några är restaureringar av byggnader och miljöer som förvaltas av Statens fastighetsverk.

Den första kongress som Europa Nostra

The Church of Our Lady of the Rocks in the Bay of Kotor (World Heritage Site), Montenegro. Europa Nostrapristagare 2002

någonsin hållit i Sverige arrangerades i Stockholm 5–8 juni i år, då även 2006 års pristagare belönades vid en högtidlig ceremoni. Som tema för årets kongress valde Europa Nostra Sverige uppmaningen «Add modernism!» och det var också rubriken för ett endagsforum som hölls på Moderna museet. Till detta forum gjordes skriften *Modernism in Stockholm* med fina exempel från 1930–75. Delegaterna antog den så kallade Stockholmsdeklarationen om att modern arkitektur ska betraktas som en del av det europeiska kulturarvet och därmed är värd att bevara. Till kongressen gjordes skriften *Swedish Heritage*, Svenskt kulturarv, som visar världsarv i Sverige, de faluröda stugorna och svenska pristagare under årens lopp, som vittnar om den betydelse priset har fått.

– EU instiftade år 2003 ett kulturarvspris inom ramen för Culture 2000-programmet som numera administreras av Europa Nostra. Priserna har därefter slagits samman till Europa Nostra Awards/ European Union Prize for Culture Heritage och kategorierna har utökats, säger Catherine som uppmantrar fler att söka. Det är bra att börja i god tid för att få till en bra och informativ presentation.

Vid årets prisutdelning i Stockholm gick två diplom till Sverige. Restaureringen av Eslövs medborgarhus från 1948 fick diplom i kategorin Conservation of Architectural Heritage, som ett utmärkt exempel på skandinavisk modernism. När arkitekt Hans Asplund ritade medborgarhuset tillhörde han en internationell arkitektgrupp som var ansvarig för utformningen av FN:s högkvarter i New York. Han kom i kontakt med flera framstående arkitekter, som Le Corbusier och Oscar Niemeyer, vilket innebar att hans arbete med Eslövs medborgarhus påverkades av den tidens internationella arkitektscen.

Det andra svenska diplom gick till Nils Ahlberg vid Sveriges lantbruksuniversitet i kategorin Outstanding study för hans doktorsavhandling om svensk stadsplanering under åren 1521–1721.

– Prissystemet är ett verktyg för Europa Nostra att uppmärksamma framstående exempel inom kulturbevarande som inspiration för andra. Ett exempel på ett privat initiativ av en eldsjäl är restaureringen av den nästan övergivna byn Santo Stefano di Sessanio i provinsen L'Aquila i Abruzzo, en av Italiens minst befolkade och minst turistbesökta regioner. Projektet fick i år det främsta priset i kategorin kulturlandskap och har initierats och be-

kostats av svenskättlingen Daniele Kihlgren.

– Synen på kulturarv skiljer sig mycket mellan Sverige och Italien. Vi har en helt annan och betydligt yngre byggnadsstock än Italien, där en större del av byggnationen är mycket äldre och främst av sten. Vi är mera modesta och varsamma när vi gör nya tillägg i historiska byggnader och tar större hänsyn till yngre hus. Italienare har nära band till såväl gamla hantverkstekniker som ny, avancerad design. Italien bidrar bland annat med autenticitet; äldre bebyggelse får ofta behålla åldrade ytskikt och patina. Det vi svenskar kanske kan tillföra i dialogen inom Europa Nostra är vår kritiska konsumentinriktade syn på nya material. Vi har mycket att lära av varandra, säger Catherine.

Europa Nostra kan med sitt omfattande nätverk hjälpa till att påverka politiker och kommunala beslutsfattare när värdefulla kulturmiljöer är hotade.

– Vi har två aktuella exempel i Sverige. Det ena är före detta Turisthotellet i Marstrand som hotas av rivning i samband med ett nytt planprogram. Det andra är Swartlings ridskola på Östermalm i Stockholm som hotas av rivning på grund av planerad exploatering. Detta trots att det varit byggnadsminne sedan 1993!

Vilket byggnadsminne river man härnäst? skriver Svenska Byggnadsvårdsförningen i ett upprört brev till länsstyrelsen, Stockholms stadsbyggnadskontor och byggherren Akademiska hus.

Europa Nostra Sverige har i brev till kommunstyrelsens ordförande i Kungälv kommun framhållit att Marstrand är en internationellt välkänd destination och att den gamla bebyggelsen utgör en unik helhet som bör bevaras som en resurs för ortens internationella dragningskraft. Nyttillskott byggs med fördel i nya lägen som inte försämrar den befintliga bebyggelsens autenticitet och helhetsverkan.

Från svensk horisont är det viktigt att ta fasta på det typiska, och platsens betydelse.

– I Stockholm är vattnet ett tydligt karaktärsdrag och det skulle kunna utnyttjas mera, anser Catherine.

Hon ser gärna att huvudstaden får miljövänlig båttrafik för vardagspendlare och uteserveringar längs kajerna. Sverige bör också profilera sig mera som vinterland med eldar som lyser upp i vintermörkret. Det är få huvudstäder som i likhet med Stockholm kan erbjuda promenader på frusna vattendrag mitt i stan. **KV**

Catherine Paus von Arnold,
ordförande i Europa Nostra Sverige.

Det finns tre medlemskategorier i Europa Nostra: nätverk (cirka 250 totalt varav tolv i Sverige, bland andra Svenska Byggnadsvårdsförningen och Sveriges arkitekter), associerade medlemmar (i Sverige är bland andra Statens fastighetsverk och museer medlemmar) och enskilda medlemmar (cirka 1500 totalt).

Den årliga pristävlingen ger utmärkelser inom kategorierna

1. Outstanding projects med underkategorierna arkitektur, kulturlandskap och trädgård, konstföremål, arkeologiska platser,
2. Outstanding study,
3. Dedicated service by individual and groups,
4. Education and training.

I varje kategori utdelas en penningssumma om 10 000 euro som förstapris samt medaljer och diplom. Från februari 2008 och fyra år framåt är Jan Lisinski, arkitekt och tidigare professor i restaureringskonst vid Kungliga Konsthögskolan i Stockholm, medlem av prisjuryn.

Europa Nostra har sitt säte i Haag i Nederländerna. Organisationen är tvåspråkig, all information finns både på engelska och franska. Se www.europa-nostra.se och www.europanostra.org.

Bellmanshuset, Stockholm

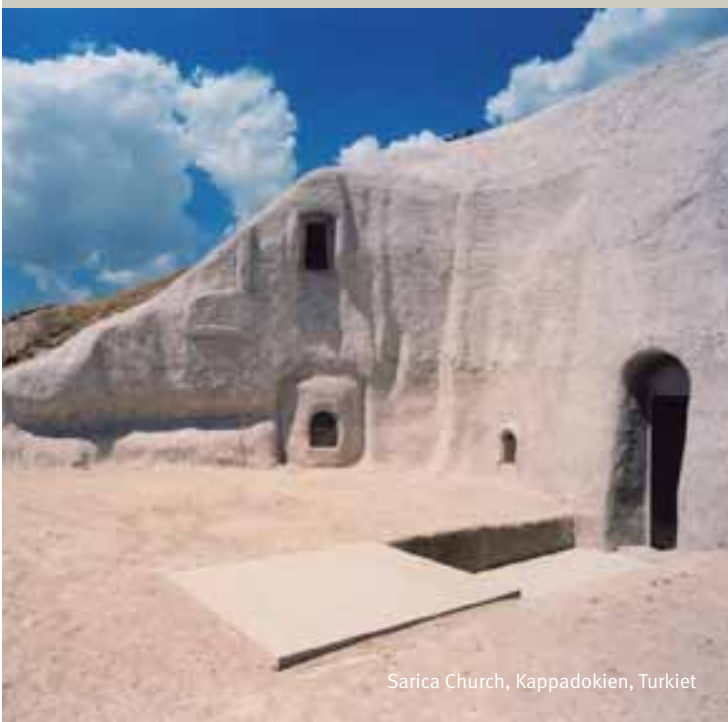

Texaco bensinstation 1938, Skovshoved, Danmark

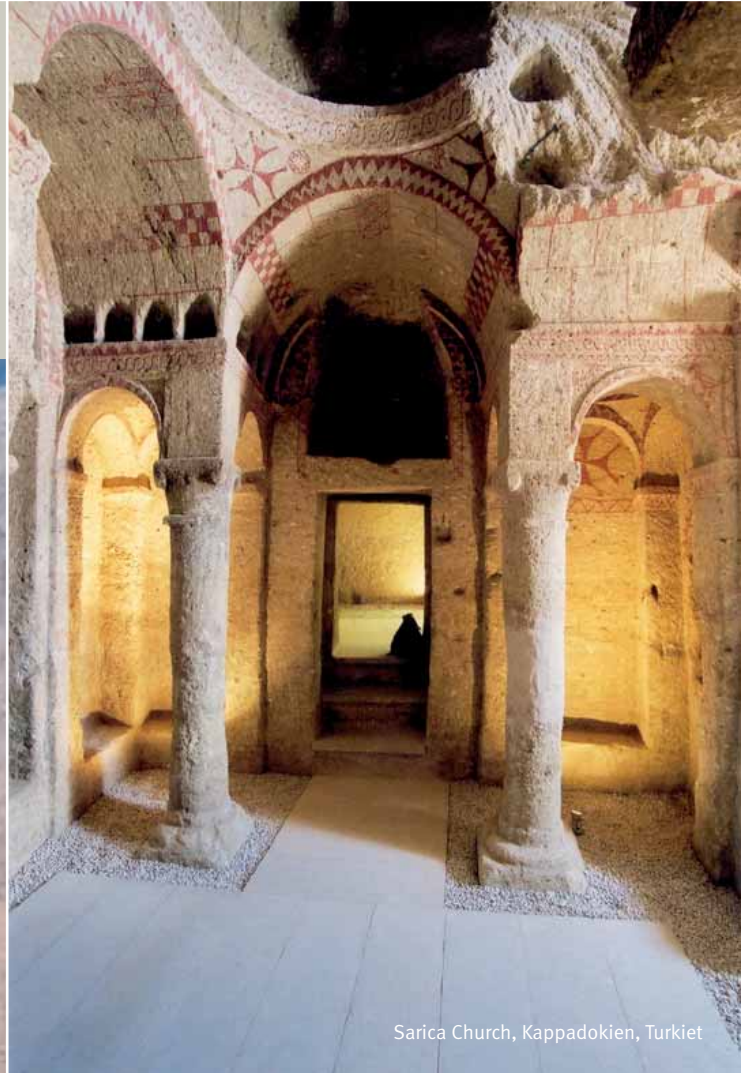

Det europeiska kulturarv som uppmärksammas av Europa Nostra spänner över alla tidsåldrar och områden. Statens fastighetsverk fick 2005 ta emot diplom för restaureringen av Bellmanshuset i Stockholm. Året innan hade svf fått ta emot diplom för restaureringarna av Borgholms och Hovdala slott.

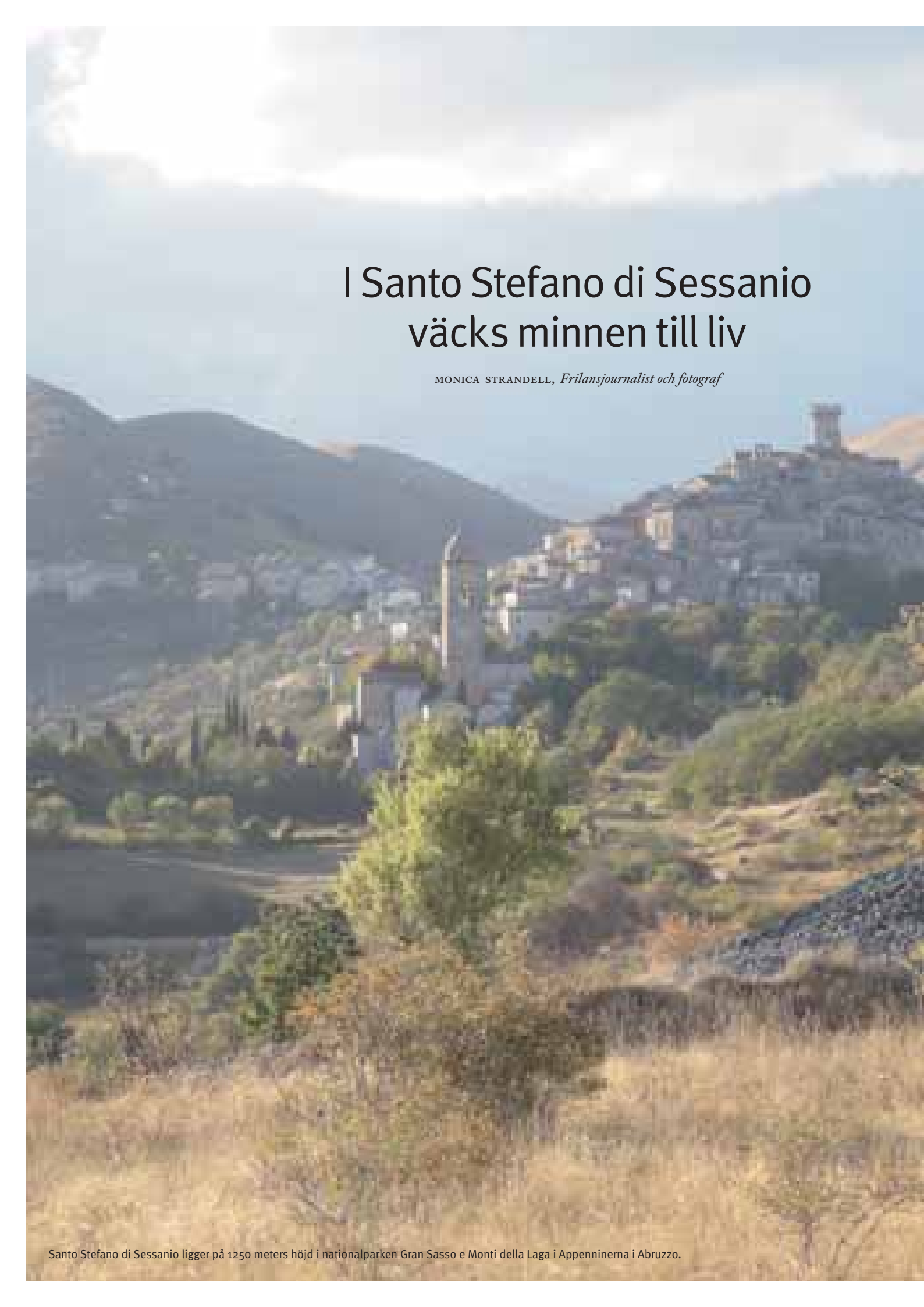
I år delades Europa Nostra Awards ut i Stockholm. Pris delades bland annat ut för restaureringen av Sarica Church, Kappadokien, Turkiet och för restaureringen av Texaco bensinstation av Arne Jacobsen 1938, Skovshoved, Danmark. I kategorin kulturlandskap gick det främsta priset till arbetet med den nästan övergivna byn Santo Stefano di Sessanio i Italien. Projektet beskrivs i följande artikel.

Sarica Church, Kappadokien, Turkiet

Sarica Church, Kappadokien, Turkiet

I Santo Stefano di Sessanio väcks minnen till liv

MONICA STRANDELL, *Frilansjournalist och fotograf*

En av de välvda passager som kännetecknar den medeltida bergsbyn.

Svenskättingen Daniele Kihlgren fick i år Europa Nostras främsta utmärkelse i kategorin kulturlandskap för sitt projekt i Santo Stefano di Sessanio. Juryns motivering löd: För ett genialt, mänskligt och ekologiskt förhållningssätt att bevara och aktivera en övergiven medeltida muromgärdad by, ett projekt som är ett föredöme för hela Europa hur lantligt arkitektur arv kan levandegöras.

DEN MEDELTIDA BERGSBYN Santo Stefano di Sessanio i hjärtat av Appenninerna i östra Italien har stått nästan helt övergiven i 40, 50 år. Den gamla stadskärnan har nu blivit pietetsfullt restaurerad utan att spåren av fattigdom har suddats bort, ett projekt som i år belönades av kulturarvsorganisationen Europa Nostra. Kulturvärden gjorde nyligen ett besök i byn och mötte svenskättingen Daniele Kihlgren, som upptäckte Santo Stefano för åtta år sedan och har lagt ned både sin passion och förmögenhet i den.

Vi befinner oss i Abruzzo. Här, bara omkring 15 mil öster om Rom, ligger vildmarksområden med stammar av björn och varg. Den snabba motorvägen som

går mot Pescara vid Adriatiska havet omges av dramatiskt höga berg, ett glesbefolkat landskap som påminner om Norrlands inland och fjälltrakter.

Vägen kråmar sig fram längs bergssluttningen med hisnande utsikt ner i dalgångar. Till slut, efter en timmes körning och många hårnålskurvor senare, kommer en raksträcka och skylten Santo Stefano di Sessanio. Några nyare stenhus kantar vägen och här bor flertalet av byns 80 invånare. När landskapet öppnar sig igen syns den gamla byns medeltida kärna. Det behövs inte mycket fantasi för att förstå att Daniele Kihlgren blev passionerat förälskad när han upptäckte byn.

Den lilla medeltida bykärnan har ett

T. v. Ett av de mest uppskattade hotellrummen är La torre i Palazzo delle Logge.

T. h. Hotellgästerna i Sextantio Albergo Diffuso samlas till frukost kring ett gammalt matbord och en värmande brasa.

Roberta di Paolo tar emot hotellgäster i Sextantio Albergo Diffuso. Hotellrummen är utspridda i olika hus i byn.

vaktorn med utblick över de patinerade tegeltaken och det vidsträckta landskapet med tusenåriga betesmarker i bergsslutningarna. Genom byn under välvda passager löper en lång smal gränd som är kantad av tätt sammanfogade stenhus.

MED RUMMEN SPRIDDA LÄNGS GATAN

I början av denna smala gränd hänger en diskret handgjord skylt målad i rött; där står Sextantio Albergo Diffuso. Bakom en gisten trädörr finns receptionen till det som numera är hotell, med rum utspridda i husen längs huvudgatan. Roberta di Paolo, en av Daniele Kihlgrens medarbetare, är iklädd jeans, ylletroja och dunväst. Det behövs, temperaturen rör sig kring tio grader. Vi befinner oss på 1250 meters höjd.

Väggarna i det som mera upplevs som en källare än hotellreception är nästan bruna, fläckvis sotsvarta. Den ena dörr-

halvan är öppen för att fånga det åtråvärda dagsljuset i det fönsterlösa rummet. På väggen hänger en smal hylla med krokar för alla ålderdomliga nycklar till de olika rummen. Det enda som liknar en hotellreception är datorn och bildskärmen på väggen.

– Trakten är känd för sin ullproduktion. På medeltiden var den så attraktiv och av så hög kvalitet att det till stor del förklarar det rika arkitekturavet i Santo Stefano. Fårnäringen har haft en obruten tradition i tusentals år och fortfarande finns här herdar som lever ett nomadliv delar av året, berättar Roberta di Paolo.

Efter andra världskriget kom nya material att ersätta ullen alltmer. Jordbrukspolitikerna i efterkrigstidens enade Italien bidrog också till att livet blev allt hårdare och fattigare för byborna i Santo Stefano och på många andra platser i Abruzzo. Många flyttade norrut där det fanns indu-

strijobb eller till grannlandet Frankrike eller ännu längre, Kanada och Sydamerika, för att hitta sin försörjning. Kvar blev de tomma husen som lämnades åt sitt öde.

ALLT SOM FANNS VAR BYN AV STEN

Fyrtio år senare kör svenskättlingen Daniele Kihlgren, då 33 år, omkring på sin motorcykel i det bergiga, karga landskapet i Appenninerna. I närheten av den gamla borgruinen Rocca di Calascio får han syn på en by, befäst som ett fort på en liten kulle.

– Där fanns inga betongkonstruktioner, inga industrilokaler, inga turiststugor i schweizerstil som förfular så många historiska städer i Abruzzo. Allt som fanns var byn av sten med sitt rika men förfallna lantliga arv, berättar Daniele Kihlgren.

I årtal hade han sökt efter platser där landskapet inte hade fördärvats, ett landskap som inte hade utsatts för exploate-

ring, och i Santo Stefano di Sessanio fann han ett livsprojekt.

Roberta följer med runt med sin stora nyckelknippa och visar rummen som har fått behålla sin ursprungliga karaktär och planlösning – de välvda taken, de små fönstergluggarna, de ojämna golven av sten, tegel eller trä och de mörka oputsade stenväggarna.

Det är som att förflytta sig flera hundra år bakåt i tiden. Det enda synliga inslaget av modernitet är badkar eller dusch, wc, bidé och handfat av franske designern Philippe Starck. Under stengolven finns värmeslingor och temperaturen regleras med en liten digital pekskärm.

TEXTIL HANTVERKSTRADITION

Utän att vara förberedd på övernattnng installerar jag mig i ett av de två källarrummen i Palazzo delle Logge. Det är ett nätt palats i renässansstil krönt med ett

medeltida militärt kanontorn. Palatset har en framskjuten plats vid Porta Medicea, ett litet torg som nås via ett valv.

Den gamla järnsängen i källarrummet är en meter hög med plats för får och getter som förr gav den behövliga värme som de osynliga värmeslingorna ger. Sängen är bäddad med en brun växtfärgad yllefilt, handvävd med oblekt varp, av en äldre kvinna i trakten. Sängen är bäddad som man gjorde före påslakanens tid med lite grövre, handvävda linnelakan med hålsöm. I badrummet finns också handdukar av linne, noggrant manglade. Omsorgen känns in på bara huden.

– Så vitt vi vet finns det bara fyra kvinnor i Abruzzo som fortfarande väver enligt den urgamla hantverkstraditionen. Varje by har sitt eget traditionella mönster i vävda textilier som har gått i arv från mor till dotter i generationer. De filtar vi har i hotellrummen kommer från byn

Campotosto, berättar Roberta di Paolo.

På 1500-talet när familjen Medici dominerade byn bodde de förmögna högst upp i palatset, de fattiga fåraherdefamiljerna längst ned. Familjen Medici var troligen inte fysiskt närvarande i byn, men hade intresse av den attraktiva ullen.

LYX FÖR STRESSADE STORSTADSBOR

I det som nu är frukostrum var det osttillverkning förr i tiden. I frukostrummet finns ett stort bord där hotellets gäster – ett ungt par från Schweiz, ett sällskap på fyra nyblivna pensionärer från Australien och ett par från Sverige – inbjuds att äta gemensamt, det enda naturliga enligt traditionen på landet. Emanuela di Felice lagar frukost med samma omsorg som genomsvrar det mesta i byn; detta och lugnet är en lyx för stressade storstadsbor.

Känslan av omsorg i varenda detalj är ingen slump. Daniele Kihlgren och hans

Palazzo delle Logge är ett exempel på det kulturarv som vittnar om att den medeltida byn Santo Stefano di Sessanio har haft en gyllene tid. Byn var känd för sin fina ullproduktion.

Bemålat trätak och handslaget antikt tegelgolv i ett av rummen på övervåningen i Casa Sulla Pineta.

medarbetare har hela tiden månat om att den lokala traditionen ska genomsyra allt. Han valde Emanuela som frukostvärdinna och rumsstäderska för hennes värme och äkthet; att hon endast talar italienska var inget hinder för honom.

Hon sade till honom en gång att han hade fått henne att känna stolthet för städningen och hushållsarbetet, det hon tidigare hade skämts för. Det är sådant som betyder något för honom.

– Den här sydligare delen av Italien är känd för sin generositet. Det är svårt att säga nej och jag gick upp tio kilo när jag hade flyttat hit, berättar Daniele Kihlgren, som har flyttat i motsatt riktning mot de flesta andra – från Milano och söderut. I Pescara bor han mera av logistiska skäl, men skulle gärna bo i Neapel, den större stad i Italien som han anser bäst har bevarat sin autenticitet.

I den öppna spisen knastrar elden och

det blir uppenbart att det här är den sorts turism som tilltalar dem som har sett och upplevt allt, men inte detta. Det bekräftar ett par i fyrtioårsåldern som bor i Rom och har rest i många länder. Först nu har de börjat upptäcka Abruzzo som ligger så nära men inte tidigare har lockat till besök. Det var ett reportage om byprojektet i en tidning som väckte deras intresse för Santo Stefano i Gran Sasso och Monti della Laga, som blev nationalpark 1993.

MÅNGA HAR TYCKT ATT HAN ÄR GALEN

Daniele Kihlgren beskriver sig själv som en arbetslös filosof med en stor portion rastlöshet. Han hade provat alla tänkbara sysselsättningar, från psykologisk rådgivning per telefon till olivodling och att sjunga napoletanska sånger i Milano.

Kanske bidrog en större familjeförmögenhet till rastlösheten och sökandet efter mening i tillvaron. Han har fått ett andra

förnamn efter farfar Elof Kihlgren som flyttade till Italien på 30-talet och var med om att starta LM Ericsson där. Daniele har alltid behövt starka skäl för att leva – och det fann han i Santo Stefano.

Nästan febrigt började han söka efter ägare till de övergivna stenhusen. Det var inte lätt att hitta ägarna eller deras arvingar, men efter ungefär ett halvår hade han köpt ett flertal hus och nu ingår närmare 4 000 kvadratmeter i verksamheten. Han talade först med sin ekonomiske rådgivare men går själv mera på intuition och känsla. Många har tyckt att han är galen och trott att han ska göra konkurs, investeringarna rör sig om mångmiljonbelopp.

Restaureringsarbetet föregicks av ett omfattande research-arbete i samarbete med den unge arkitekten Lelio Oriano di Zio, lokalt förankrade hantverkare och andra medarbetare. Lokala myndigheter och folklivsmuseet i Abruzzo har

Den medeltida byn Santo Stefano di Sessanio har fått nytt liv efter ett ha legat övergiven i ett halvt sekel.

Daniele Kihlgren, den passionerade initiativtagaren till restaureringen och kulturprojektet i Santo Stefano di Sessanio, är också en sann djurvän. På hans gård i utkanten av Pescara i Abruzzo har många hundar sökt sig ett hem.

också involverats i restaureringsprojektet.

– Jag har nyligen sålt 20 procent av företaget mot ett avtalat löfte om att verksamheten inte ska få en kommersiell prägel. Den autentiska upplevelsen som bygger på lokala hantverkstraditioner i allt från möbler och textilier till den lokalt producerade maten som serveras i restaurangen och säljs i den lilla butiken intill Palazzo delle Logge får inte förfuskas. Nu har jag tack och lov en företagsledning och medarbetare som sköter den dagliga verksamheten. Själv är jag ingen organisatör, säger han när vi träffas hemma hos honom på en gård i utkanten av Pescara.

– Så här efteråt kan jag känna att det var tur att jag inte visste något om turism och hotellverksamhet. Tvärtom, jag var rädd att någon okänslig investerare skulle hinna före och skapa turistanläggningar med golfbanor och souvenirbutiker.

FOLKLIG KULTUR – NÄSTAN ETT SKÄLLSORD

När han var i Stockholm för att ta emot Europa Nostra-priset var det första gången på mycket länge som han var i Sverige. Hans svenska pappa dog för tio år sedan och många släktingar bor sedan två generationer i Genua och Milano eller i andra länder. Han förstår inte längre svenska. Men han minns hur hans far tog med honom på bilresor från Malmö till Kiruna när han var liten.

– Det är svårt att veta vad som driver mig, men jag tror att jag tog mycket intryck av den svenska folkulturen under de där resorna. Som barn lär man mer av hjärtat än av hjärnan. I Sverige har ni värnat mera om de enkla husen som på Skansen, medan i Italien är folklig kultur nästan ett skällsord. Turismen i Toscana har drivit fram fejkade medeltidsmiljöer som mer och mer liknar Hollywood. Jag tror inte att jag är någon Einstein, men faktum

är att jag har varit ganska ensam om att se värdena i de fattiga bergsbyarna i den här delen av Italien, säger Daniele Kihlgren.

Sedan ett par år engagerar han sig och investerar även i andra övergivna fattiga byar i södra Italien i samarbete med lokala myndigheter. Han vill med goda exempel väcka intresset för och medvetenheten om ett slumrande kulturarv i byar där inte ens maffian har funnit något att hämta. **KV**

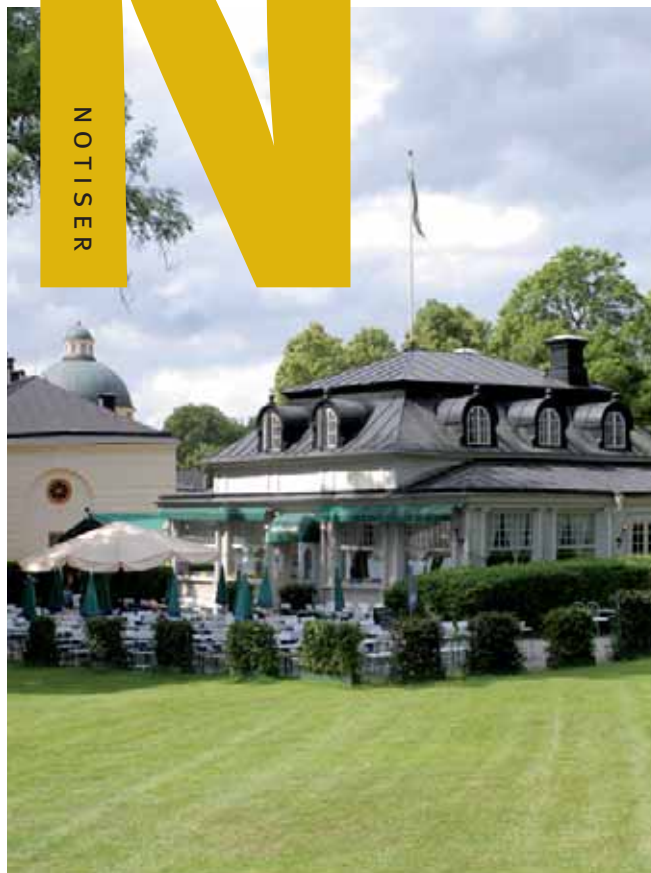
**EUROPA
NOSTRA**

KARAMELLAN – NYTT BESÖKSCENTRUM PÅ DROTTNINGHOLM

Restaurangen Karamellan i Drottningholms slottspark har köpts av Statens fastighetsverk. Redan på Byggnadsstyrelsens tid önskade staten köpa in byggnaden eftersom den har ett känsligt och strategiskt läge inom världsarvsområdet. Så småningom kommer restaurangen att bli en del av ett nytt besökscentrum.

Karamellan uppfördes sannolikt i slutet av 1800-talet som ett så kallat schweizeri. Här kunde besökarna köpa kaffe och finare bakverk. Sådana serveringsbyggnader var vanliga i offentliga parker under 1800-talet, men få har bevarats till våra dagar. De första decennierna drevs verksamheten av hovkonditor J. C. Landelius.

Den nuvarande ägaren kommer att bedriva restaurangverksamhet även under nästa år men 2009 kommer lokalerna att anpassas till Drottningholms besökare.

DROTTNINGHOLMS NYA LINDAR

Under hösten inleddes den näst sista etappen av förnyelsen av lindalléerna i Drottningholms barockträdgård. Arbetet omfattar totalt 160 lindar, varav åtta stycken lämnas kvar som historiska vittnesbörd och 152 träd nyplanteras. Etappen sträcker sig från Kaskaderna i väster fram till Herkulesfontänen i öster.

Vid slutet av 1980-talet påbörjades en översyn av träden i barockalléerna. Ålder, röta och svampangrepp försvagade träden allt mer. Eftersom nya träd som planterades i luckorna efter de gamla inte växte så bra blev «hål» i alléerna allt mer tydliga.

Helst ville man förnya alléerna med lindar som kultiverats från moderplantor från själva alléerna, men en sådan förnyelse tar cirka tolv år. Etapp I–III planterades därför med en typ av parklind från moderplantor i en plantskola, som bedömdes vara liknande de i Drottningholm.

Åren 1995–96 togs även cirka 3000 sticklingar från ett antal gamla lindar i Drottningholms barockträdgård. De har sedan dess drivits först hos Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp och sedan hos en plantskola i Tyskland. Nu finns det cirka 350 «historiska drottningholmslindor», lindar som väntar på att planteras i de två avslutande etapperna.

Då de gamla träden fälltts kommer växtbäddarna för de nya träden att schaktas och dräneras och förses med ny jord. I mars 2008 levereras de nya träden och i april-maj är det dags för trädplantering.

Allt arbete utförs under noggrann kontroll med hänsyn till de arkeologiska lämningar som finns inom området.

LÄGERELD VÄRMDE PILSNERKORV OCH BRÄNDE FYRA HEKTAR SKOG

Under försommaren 2007 brann ett fyra hektar stort område på Statens fastighetsverks mark i Jokkmokk. Brandorsaken var troligen en slarvigt anlagd lägereld. På platsen hittades en öppnad burk korv, två fiskar och pyrande aska. Konsekvenserna av branden som kunde ha blivit förödande, blev trots allt positiva, både för den biologiska mångfalden och för den viktiga historieskrivningen.

I samband med efterkontrollen av den oavsiktliga branden på Appoudden hittade Björn Rutström, SFV:s skogsvaktare i Jokkmokk, lämningarna efter en gammal huggarkoja. Lämningarna var i sig spännande, men det som mest kittlade fantasin var den stora virkesrest som var kvar efter den senaste huggningen.

– Den stackaren fick nog inget betalt för vinterns slit, spekulerar Björn. Det här virket skulle antagligen ha kolats, men av någon anledning blev det kvar. Vad som hände honom är svårt att veta, men troligen blev det ett snabbt och oväntat väderomslag som gjorde att han inte hann få ut virket. Eller så blev han sjuk.

Vid denna tid var det vanligt att skogshuggarna fick ett område tilldelat, som avverkades under vintern. På våren, då vattenföringen var god, flottades timret till större samlingspunkter. Betalningen fick man då virket var inmätt. Innan det var dags för flottning lades stockarna i speciella högar, resar, som syntes väl under snön. Det virke som Björn Rutström fann i somras höggs sannolikt omkring 1920. Det verkar vara hugget av gamla brandskadade träd och visar att brukandet pågått länge i dessa trakter.

LEVANDE FÖRSVAR

Statens fastighetsverk har på regeringens uppdrag utrett vad det skulle kosta att bevara och levandegöra 17 försvarsanläggningar. Utredningen har genomförts i samarbete med Riksantikvarieämbetet, Fortifikationsverket, Statens försvarshistoriska museer och Statens maritima museer. Sju av de 17 anläggningarna bedöms ha stor potential för levandegörande.

SFV har fått i uppdrag att genomföra en grundläggande ekonomisk analys och titta på kostnader för drift och underhåll av försvarsanläggningarna, och vård och underhåll av militär utrustning samt kostnaderna för att levandegöra natur- och kulturmiljövärden. SFV har också bedömt de olika anläggningarnas lämplighet för att bli levande besöksmål.

De 17 försvarsanläggningar som SFV utrett har samtliga utpekats av Riksantikvarieämbetet som kulturhistoriskt värdefulla och sju av dem är redan statliga byggnadsminnen. Försvaret har inte längre någon användning av dem och nu behöver regeringen ta ett beslut om hur de ska förvaltas i framtiden.

Oscar 11:s fort i Göteborg, Nya Ellenabben i anslutning till världsarvet i Karlskrona och det närmast världsunika Erstabatteriet på Landsort är tre exempel på försvarsanläggningar som bedöms ha god potential att bli intressanta besöksmål. Enholmen, som är en ö utan fasta färjeförbindelser utanför Slite på Gotland, samt sjunde batteriet på Värmdö är exempel på anläggningar som har låg levandegörandepotential och därför sämre prognos att utvecklas för framtiden. Läs hela utredningen på SFV:s hemsida www.sfv.se

UTHYRES!

Kasper Salinpriset till House of Sweden

Sveriges mest prestigefyllda arkitekturpris – Kasper Salinpriset – gick i år till House of Sweden, Sveriges nya ambassad i Washington. Priset delas ut av branschorganisationen Sveriges Arkitekter och i juryns motivering sägs bland annat: «För ett ur helhetsperspektiv väl genomfört projekt. Upphovsmännen har hanterat en svår stadsbyggnadssituation och skickligt gestaltat svenska myndigheters tradition av öppenhet. Den rika interiörens sensuella material blir själva kronan på ambassadverket.»

I House of Sweden samsas för första gången svensk kultur, diplomati och näringsliv under samma tak. House of Sweden är på många sätt en extraordinär byggnad, med glasade, elegant belysta fasader och ljuset som gör att huset glöder när mörkret faller. När Statens fastighetsverk 2002 utlyste arkitekttävlingen, som Gert Wingårdh och Tomas Hansen senare vann, var öppenhet och transparens nyckelord.

Det är själva byggnadsverket som får priset – en bronsrelief som fästs på byggnaden. Repliker av priset delas också ut till byggherren och arkitekten, alltså till Statens fastighetsverk och Gert Wingårdh, Wingårdh Arkitektkontor AB.

Arkitekturen med sin öppenhet och transparens särskiljer Sverige från alla de hundratals nationer som också har ambassader i Washington. Huset – som rymmer ambassad, evenemangcenter, utställningshall och företagslägenheter – ligger vid Potomacfloden mitt i Georgetown, Washingtons mest livliga bostads-, shopping- och restaurangdistrikt där EU också har lokaler.

Fortfarande finns det möjlighet för svenska företag att hyra lägenheter i House of Sweden

Flera företagslägenheter är uthyrda, några är redan inflyttade men det finns ännu fina lediga lägenheter kvar.

I House of Sweden har man möjlighet att bo, arbeta och representera i ett kreativt och levande hus på en viktig marknad. Lägenheterna kan med fördel användas som både bostad och kontor.

Läs mer om lägenheterna på www.sfv.se eller kontakta Lars Brandberg på Statens fastighetsverk 08-696 70 00.